

XVIII
a m ž i a u s
studijos

3

LIETUVOS
Didžioji Kunigaikštystė
Iššūkiai. Laimėjimai. Netektys

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

XVIII

a m ž i a u s
studijos

3

LIETUVOS
Didžioji Kunigaikštystė
Iššūkliai. Laimėjimai. Netektys

Sudarytoja
RAMUNĖ ŠMIGELSKYTĖ-STUKIENĖ

Lietuvos istorijos
institutas

Vilnius
2016

Redakcinė kolegija

Dr. Lina BALAIŠYTĖ

Lietuvos kultūros tyrimų institutas

Prof. dr. Richard BUTTERWICK-PAWLIKOWSKI

Europos koledžas Natoline (Lenkija), Londono universiteto koledžas

Dr. Liudas GLEMŽA

Vytauto Didžiojo universitetas

Doc. dr. Robertas JURGAITIS

Lietuvos edukologijos universitetas

Dr. Andrejus MACUKAS

Baltarusijos mokslų akademijos Baltarusijos istorijos institutas

Dr. Gintautas SLIESORIŪNAS

Lietuvos istorijos institutas

Dr. Adam STANKEVIČ (sekretorius)

Lietuvos istorijos institutas

Doc. dr. Ramunė ŠMIGELSKYTĖ-STUKIENĖ (pirmininkė)

Lietuvos istorijos institutas

Dr. Asta VAŠKELIENĖ

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

Prof. habil. dr. Andrzej B. ZAKRZEWSKI

Varšuvos universitetas

Recenzentai

Prof. habil. dr. Janina KAMIŃSKA

Varšuvos universitetas

Dr. Olga MASTIANICA

Lietuvos istorijos institutas

Prof. dr. Valdas RAKUTIS

Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija

Redakcinės kolegijos adresas

Lietuvos istorijos institutas

Kražių g. 5, 01108 Vilnius, Lietuva

El. paštas *smigelskyte.stukiene@gmail.com*

Knygos leidybą pagal „Valstybinę lituanistinių tyrimų ir sklaidos 2016–2024 metų programą“ finansavo Lietuvos mokslo taryba (sutarties Nr. LIP-052/2016).

© Sudarymas, Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, 2016

© Straipsnių autoriai, 2016

© Lietuvos istorijos institutas, 2016

ISBN 978-609-8183-16-0

ISSN 2351-6968

TURINYS

Pratarmė / *Ramunė Šmigelskytė-Stukienė* . . . 8

Foreword / *Ramunė Šmigelskytė-Stukienė* . . . 11

TARP BAJORŲ RESPUBLIKOS IR KONSTITUCINĖS MONARCHIJOS: IŠŠŪKIAI IR NETEKTYS

Андрей Мацук / Andrejus Macukas

Новгородская шляхта во время королевских выборов 1733 г. . . . 16

Naugarduko bajorai 1733 m. karaliaus rinkimo laikotarpiu. *Santrauka* . . . 31

Richard Butterwick-Pawlikowski

Challenges for the Commonwealth: the Counsel of

Jean-Jacques Rousseau . . . 32

Iššūkiai Abiejų Tautų Respublikai: Jeano-Jacques'o Rousseau patarimai. *Santrauka* . . . 43

Dalius Viliūnas

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės nacionalizmo filosofijos pradmenys
XVIII a. pabaigoje . . . 44

Origins of Philosophy of Nationalism in the Grand Duchy of Lithuania
at the End of Eighteenth Century. *Summary* . . . 84

Viktorija Vaitkevičiūtė

Tėvynės likimas Mauricijaus Pranciškaus Karpio Seimo kalbose . . . 86

Destiny of the Homeland in the Parliamentary Addresses of
Maurycy Franciszek Karp. *Summary* . . . 107

Lina Balaišytė

Visuomenės permainų ženklai XVIII a. antrosios pusės išskilmėse . . . 108

Signs of Transformation of Society in the Late Eighteenth Century
Public Celebrations. *Summary* . . . 125

Sławomir Godek

Kilka uwag o roli Michała Kleofasa Ogińskiego w zabiegach
delegacji szlachty litewskiej w Petersburgu w latach 1810–1811 . . . 127

Keletas pastabų apie Mykolo Kleopo Ogińskio vaidmenį
Lietuvos bajorų delegacijos veikloje 1810–1811 metais. *Santrauka* . . . 151

SOCIOKULTŪRINĖ ERDVĖ: LAIMĖJIMAI IR PRARADIMAI

Asta Vaškeliėnė

XVIII a. antrosios pusės Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės dvikalbė proginė poezija (remiantis Mykolo Korickio kūryba) ... 154

Bilingual Occasional Poetry in the Late Eighteenth Century

Grand Duchy of Lithuania (Based on the Writings of Michael Korycki). *Summary* ... 170

Юрий Гордеев / Jurijus Gordejevas

Коммуникация в городах Великого княжества Литовского в XVIII в.

(постановка проблемы) ... 172

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės miestų komunikacija XVIII a.

(problemos iškėlimas). *Santrauka* ... 192

Martynas Jakulis

Pamestinukų globa XVIII amžiaus Vilniuje ... 193

The Care of Foundlings in Eighteenth-Century Vilnius. *Summary* ... 208

Arnaud Parent

From the Montpellier Faculty of Medicine to the Grodno

Royal School of Medicine: How Dr. Jean-Emmanuel Gilibert

Applied Medical Vitalism to Heal his Lithuanian Patients ... 210

Nuo Monpeljė medicinos fakulteto iki Gardino karališkosios

medicinos mokyklos: kaip dr. Jeanas-Emmanuelis Gilibert'as

pasitelkė vitalizmą savo pacientams gydyti Lietuvoje. *Santrauka* ... 237

Rasa Butvilaitė

Antano Tyzenhauzo Statybos mokykla Gardine ... 238

School of Building Construction in Grodno. *Summary* ... 247

TEISĖS ISTORIJOS LAUKAS

Adam Stankevič

Dokumentų klastojimo atvejai Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Vyriausiojo Tribunolo teismo praktikoje (XVIII a. antrojoje pusėje) ... 250

Cases of Document Falsification in Legal Practice of the Supreme Tribunal of the Grand

Duchy of Lithuania (Late Eighteenth Century). *Summary* ... 267

Marcin Głuszak

O recepcji prawa w rezolucjach Rady Nieustającej . . . 268

Apie teisės recepciją Nuolatinės tarybos rezoliucijose. *Santrauka* . . . 281

Domininkas Burba

Valstiečių dalyvavimas smurtiniuose bajorų nusikaltimuose, XVIII amžiaus
Vilniaus pavieto pilies ir žemės teismų knygų duomenimis . . . 282

Data on Participation of Peasants in Violent Crimes of the Nobility
in the Eighteenth Century Registry Books of Vilnius County
Castle and Land Courts. *Summary* . . . 301

Iliustracijų sąrašas . . . 302

Asmenvardžių rodyklė . . . 304

Vietovardžių rodyklė . . . 320

KILKA UWAG O ROLI MICHAŁA KLEOFASA OGIŃSKIEGO W ZABIEGACH DELEGACJI SZLACHTY LITEWSKIEJ W PETERSBURGU W LATACH 1810–1811

SŁAWOMIR GODEK

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego

Adnotacja. Rysujące się coraz wyraźniej od roku 1810 widmo nieuchronnego starcia z Napoleonem i związane z tym poważne niebezpieczeństwo wybuchu powstania w zachodnich guberniach Cesarstwa skłoniły rząd rosyjski do rewizji dotychczasowej polityki w stosunku do guberni litewskich. To nowe otwarcie miało, w myśl sugestii Michaiła Michajłowicza Sperańskiego, przejawiać się m.in. w udzieleniu Litwie koncesji ekonomicznych. W pierwszej kolejności wystąpiła o nie szlachta wileńska, której delegacja, pod przewodnictwem Kazimierza Sulistrowskiego, zdołała uzyskać szereg ulg przyznanych reskryptem cesarskim z 6 października 1810 roku. Nieco później podobne starania podjęła szlachta grodzieńska. Na czele wyłonionej przez nią delegacji stanął ostatecznie książę Ksawery Drucki-Lubecki. Obu tym misjom patronował, wpływowo w Petersburgu, Michał Kleofas Ogiński, wyrastający na lidera orientacji prorosyjskiej na Litwie, który przyczynił się немало do ich ostatecznego sukcesu. Nie zmienia to jednak faktu, że sposób przedstawienia w pamiętnikach Ogińskiego okoliczności związanych z początkami misji Lubeckiego w Petersburgu budzi poważne wątpliwości. W świetle zachowanej korespondencji różnych osób oraz innych źródeł widać, że wbrew narracji Ogińskiego, jakoby to jego bezpośrednia interwencja u monarchy otworzyła Lubeckiemu drzwi carskiego gabinetu, wysłannik szlachty grodzieńskiej zdołał samodzielnie dotrzeć przed oblicze Aleksandra I oraz podjąć współpracę z rosyjskimi dygnitarzami.

Słowa kluczowe: delegacje szlachty litewskiej w Petersburgu, Michał Kleofas Ogiński, Ksawery Drucki-Lubecki.

W Petersburgu z niepokojem obserwowano wydarzenia rozgrywane się na ziemiach polskich na przełomie lat 1806 i 1807. Po pogromie wojsk Fryderyka Wilhelma III, zwłaszcza pod Jeną i Auerstedt oraz zajęciu Berlina, armia francuska wkroczyła do Wielkopolski, gdzie wybuchło powstanie antypruskie. Dalszy rozwój wypadków musiał jeszcze bardziej zatrwożyć rosyjskie koła rządowe. Oto w wyniku trudnej kampanii z pierwszej połowy 1807 roku i rozstrzygającego zwycięstwa wojsk francuskich nad armią rosyjską pod Frydlandem, korpusy Napoleona stanęły u wrót czekającej ich z nadzieją i napięciem Litwy. Wystarczyła iskra, aby

gubernie litewskie zerwały się do powstania. Także Wołyń i Podole w konspiracji przygotowywały się do insurekcji¹. Petersburg był świadom tych zagrożeń i nie myślał pozostawać wobec nich biernym. Rosjanie już jesienią 1806 roku próbowali na nowo podjąć i rozegrać kartę polską, aktywizując antyfrancusko nastawione elity, a zwłaszcza księcia Adama Jerzego Czartoryskiego, który po raz kolejny, jak w dramatycznym 1805 roku, nakłaniał Aleksandra I do odbudowy Polski o ustroju konstytucyjnym, związanej z Rosją unią personalną². Te doraźnie podejmowane działania miały na celu pacyfikację narastających nastrojów powstańczych w tzw. „guberniach polskich”. Groźba wybuchu insurekcji w zachodniej części cesarstwa stanowiła także istotny czynnik, który skłonił cara do zawarcia pokoju z Napoleonem w Tylży, w lipcu 1807 roku³.

- 1 Николай Дубровин, Русская жизнь в начале XIX века, in: *Русская Старина*, т. 109, 1902, (январь), p. 5 i następnie (dalej – n.), 11 n.; т. 109, 1902, (февраль), p. 229 n.; т. 111, 1902, (июль), p. 5 n.; Waclaw Tokarz, *Ostatnie lata Hugona Kollątaja (1794–1812)*, т. I, Kraków: Akademia Umiejętności, 1905, p. 252 n., 278 n., 314, 345 n.; Marceli Handelsman, Nastroje społeczeństwa w r. 1807., in: *Pomiędzy Prusami a Rosją. Studia historyczne*, seria 3, Warszawa: E. Wende i S-ka, 1922, p. 3 n.; Stanisław Smolka, *Polityka Lubeckiego przed powstaniem listopadowym*, т. I, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1983, p. 81 n., 86 n., 92; Tadeusz Srogosz, Stosunek społeczeństwa polskiego do Wielkiej Armii w latach 1806–1807, in: *Księstwo Warszawskie w historii i tradycji napoleońskiej (1807–2007)*, red. Katarzyna Bucholc-Srogosz i Maciej Trąbski, Częstochowa: Wydawnictwo im. Stanisława Podobińskiego Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie, 2008, p. 105–116; Jacek Arkadiusz Goclon, „Polska na królu pruskim zdobyta”. *Ustrój, administracja i sądownictwo doby Komisji Rządzącej w 1807 roku*, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2002, p. 33 n.; Jarosław Czubyaty, *Księstwo Warszawskie (1807–1815)*, Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 2011, p. 57 n.; Sławomir Godek, O stanie i potrzebach guberni litewskich w roku 1810 w świetle protokołów czynności delegacji szlacheckiej w Petersburgu, in: *Zeszyty Prawnicze*, т. 14, 2014, z. 3, p. 37 n.
- 2 *Pamiętniki ks. Adama Czartoryskiego i korespondencja jego z cesarzem Aleksandrem I.*, z francuskiego wydania przełożył Karol Scipio, т. I, Kraków: Spółka Wydawnicza Polska, 1904, p. 244 n.; т. II, Kraków: Spółka Wydawnicza, 1905, p. 87 n., 92 n., 105 n. Zob. też Император Александр Павлович и князь Адам Чарторыйский, in: *Русский Архив*, 1871, p. 697–945; Федор Михайлович Уманец, Александр I и русская партия в Польше, *Исторический Вестник*, т. 14, 1883, p. 5–47; Иван Петрович Корнилов, *Князь Адам Чарторыйский*, Москва: Унив. Типография, 1896, p. 3–53 (отдельный оттиск из журнала *Русское Обозрение*); Szymon Askenazy, *Napoleon a Polska*, т. III, *Bonaparte a Legiony*, Warszawa, Kraków: Towarzystwo Wydawnicze w Warszawie, 1919, p. 346 n. (reprint Poznań: Wydawnictwo KURPISZ S.A., 2006); Jerzy Skowronek, *Antynapoleońskie koncepcje Czartoryskiego*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1969, p. 179 n., 206 n., 287 n.; Idem, *Adam Jerzy Czartoryski 1770–1861*, Warszawa: Wydawnictwo „Wiedza Powszechna”, 1994, p. 101 n., 133 n.; Waclaw Hubert Zawadzki, Prince Adam Czartoryski and Napoleonic France, 1801–1805: a study in political attitudes, in: *The Historical Journal*, т. 18, 1975, z. 2, p. 245–277 (osobna odbitka); Marian Kukiel, *Książę Adam*, Warszawa: Wydawnictwo PAVO, 1993; Maria Przywecka-Samecka, *Tomasz Wawrzeczki (1753–1816)*, Wrocław: Tart, 1993, p. 190 n.; Jarosław Czubyaty, „Dlaczego nie z Napoleonem”, czyli przegląd argumentów i motywów działania polskich przeciwników Cesarza, in: *Księstwo Warszawskie w historii*, p. 29–38; Bartłomiej Szyndler, Napoleon a sprawa polska w pamiętnym roku 1812, in: *Księstwo Warszawskie w historii*, p. 39–47.
- 3 Waclaw Tokarz, *op. cit.*, p. 279 n.; Janusz Iwaszkiewicz, Litwa w przededniu wielkiej wojny 1812 r., in: *Biblioteka Warszawska*, т. 4, 1906, p. 420 n., 428, 441 (osobna odbitka); Idem, *Litwa w roku 1812*, Kraków, Warszawa: Druk W. L. Anczyca i Spółki, 1912, p. 4 n., 18; Marceli

Obawy Petersburga musiały ożyć na nowo niecałe dwa lata później. Wiosną 1809 roku Rosjanie, teraz nominalnie sojusznicy Napoleona, mogli obserwować, jak podczas walk toczonych przez wojska Księstwa Warszawskiego z najazdem austriackim⁴, spontanicznie wybuchła w Galicji antyaustriackie powstanie i jak powtarza się scenariusz wielkopolski z lat 1806–1807. Petersburg musiał wtedy przekonać się raz jeszcze, że w przypadku militarnego konfliktu z Francją, zachodnie gubernie Cesarstwa Rosyjskiego, należące niegdyś do Rzeczypospolitej, łatwo mogą stać się areną działań powstańczych na dużą skalę. Aby odwrócić niebezpieczeństwo, uruchomiono cały repertuar środków zaradczych, począwszy od prostych metod policyjnych i represji, a na skomplikowanych intrygach politycznych, obliczonych na skompromitowanie Napoleona w oczach Polaków, skończywszy⁵. Znowu pozwolono Czartoryskiemu projektować odbudowę Królestwa Polskiego lub Wielkiego Księstwa Litewskiego. Książę, teraz już bardziej sceptyczny co do polskich planów Aleksandra I, był gościem monarchy między listopadem 1809 a kwietniem 1810 roku⁶. Tymczasem w związku z licznymi komplikacjami na arenie międzynarodowej i stopniowym pogarszaniem się stosunków francusko-rosyjskich stało się jasne, że wybuch wojny jest tylko kwestią czasu⁷. Rosjanie zastanawiali się nawet nad wyprzedzającą ofensywą na Gdańsk

Handelsman, *Książę Adam Czartoryski*, Warszawa: [s. n.], 1938, p. 11 n. (osobna odbitka z *Przebiegu Współczesnego*); Idem, *Adam Czartoryski*, t. I, Warszawa: nakł. Towarzystwa Naukowego Warszawskiego: z zasiłku Prezydium Rady Ministrów i Wydziału Nauki Ministerstwa Oświaty, 1948, p. 52 n.; Jerzy Skowronek, *Antynapoleońskie koncepcje*, p. 189, 301 n.; Idem, *Adam Jerzy Czartoryski*, p. 132 n.; Stanisław Smolka, *Polityka Lubeckiego przed powstaniem listopadowym*, t. II, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1983, p. 55 n.; Anatol Hryckiewicz, *Plany odrodzenia Wielkiego Księstwa Litewskiego na początku XIX wieku*, in: *Ziemie północne Rzeczypospolitej polsko-litewskiej w dobie rozbiorowej 1772–1815. Materiały z konferencji międzynarodowej odbytej w dniach 11–14 maja 1995 r. w Toruniu*, red. Marian Biskup, Warszawa, Toruń: Upowszechnianie Nauki – Oświata „UN-O” Sp. z o. o., 1996, p. 109 n.; Jarosław Czuby, *Zasada «dwóch sumień». Normy postępowania i granice kompromisu politycznego Polaków w sytuacjach wyboru (1795–1815)*, Warszawa: Wydawnictwo Neriton, 2005, p. 398 n.; Waclaw Hubert Zawadzki, *Sprawa polska w Tyłży (1807)*, in: *Białostockie Teki Historyczne*, t. 5, 2007, p. 75–89; Dariusz Nawrot, *Litwa i Napoleon w 1812 roku*, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2008, p. 17 n.; Jerzy Szczepański, *Książę Ksawery Drucki-Lubecki (1778–1846)*, Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2008, p. 99 n.

4 Zob. Bronisław Pawłowski, *Historia wojny polsko-austriackiej 1809 roku*, Oświęcim: Napoleon V, 2015.

5 Janusz Iwaszkiewicz, *Litwa w przededniu wielkiej wojny*, p. 429 n.; Альберт Вандаль, *Наполеон и Александр I. Франко-русский союз во время первой империи*, т. II, *Второй брак Наполеона. Упадок союза*, перевод В. Шиловой, С. Петербург: Издание товарищества „ЗНАНИЕ”, 1911, p. 86 n., 103 n., 118 n., 168 n., 179 n., 201 n., 229 n., 290 n.; Jarosław Czuby, *Księstwo Warszawskie*, p. 198 n.

6 *Pamiętniki ks. Adama Czartoryskiego*, t. II, p. 121–136, gdzie obszernie opisy konferencji Czartoryskiego z carem z 12 listopada 1809, 26 grudnia 1809 i 5 kwietnia 1810 roku. Zob. też *Беседы и частная переписка между Императором Александром I и Кн. Адамом Чарторижским опубликованные князем Ладиславом Чарторижским (1801–1823)*, перев. с фран. С. Явленской, Москва: Книгоиздательство „СФИНКС”, 1912, p. 87–123. Zob. też Альберт Вандаль, *op. cit.*, p. 337 n.; Stanisław Smolka, *Polityka Lubeckiego*, t. II, p. 66 n., 83 n., 88 n.

7 Альберт Вандаль, *op. cit.*, p. 407 n., 449 n., 552 n.

i Warszawę. Powodzenie tego ryzykownego manewru zależałoby w znacznym stopniu od postawy elit politycznych Księstwa Warszawskiego, a zwłaszcza armii tego państwa. Sondaże w tej sprawie prowadził Czartoryski, który na przełomie lat 1810 i 1811 utrzymywał z carem bardzo ożywioną korespondencję, doradzając Aleksandrowi stworzenie konstytucyjnego Królestwa Polskiego złożonego z ziem Księstwa Warszawskiego, Litwy i innych ziem zaboru rosyjskiego⁸. W rosyjskich sztabach przyjęto ostatecznie defensywną taktykę walki, obliczoną na powolne wciąganie nieprzyjaciela w głąb kraju. W tej perspektywie utrzymanie ładu w guberniach nadgranicznych stawało się problemem o bardzo doniosłym, a wręcz strategicznym znaczeniu.

Już zresztą latem 1810 roku, a następnie wiosną 1811 roku, nieuchronnych komplikacji na tle spraw polskich na arenie międzynarodowej spodziewał się sekretarz imperium Michaił Michajłowicz Sperański⁹. Ten wpływowy dygnitarz, w memoriałach kierowanych do monarchy, wskazywał na nieprzygotowanie Rosji do stawienia czoła nadchodzącym wyzwaniom i na pilną potrzebę przeciwdziałania rysującą się niebezpieczeństwom. Sperański określił dwie zasadnicze sfery, które wymagały szczególnej uwagi oraz aktywności rządu¹⁰.

- 8 *Pamiętniki ks. Adama Czartoryskiego*, t. II, p. 144 n.; *Becesy*, p. 127 n., gdzie korespondencja Aleksandra I z Czartoryskim z przełomu 1810 i 1811 roku. Problem odtworzenia państwa polskiego jest stale obecny w listach korespondentów z roku 1812. Zob. *Becesy*, p. 162 n.; Альберт Вандааль, *op. cit.*, p. 374 n., 433 n., 491 n. Zob. też Альберт Вандааль, *Наполеон и Александр I. Франко-русский союз во время первой империи*, т. III, *Разрыв франко-русского союза*, перевод В. Шиловой, С. Петербург: Издание товарищества „ЗНАНИЕ”, 1913, p. 28 n., 101 n., 112 n.; Stanisław Smolka, *Polityka Lubeckiego*, t. II, p. 94 n., 130 n., 182 n.
- 9 Модест Андреевич Корф, *Жизнь графа Сперанского*, т. I–II, Санктпетербург: изд. Императорской Публичной Библиотеки, 1861; Владимир Новаковский, *Биографические очерки*, т. IV, *Михаил Михайлович Сперанский*, Санктпетербург 1863; Федор Михайлович Дмитриев, Сперанский и его государственная деятельность, in: *Русский Архив*, 1868, p. 1527–1655; Михаил Петрович Погодин, *Сперанский*, in: *Русский Архив*, 1871, p. 1097–1252; [А.] Романович-Славатинский, Государственная деятельность гр. М. М. Сперанского, in: *Отечественныя записки*, кн 4, 1873, (апрель), p. 171–199; Аркадий Николаевич Фатеев, *М. М. Сперанский. (1809–1909). Биографический очерк*, Харьков: Типография „Печатное Дело”, 1910; *Idem, Сперанский и его время*, Москва: Издательство „Феория”, 2012; Федор Михайлович Уманец, *Александр и Сперанский. Историческая монография*, С. Петербург: [s. n.] Тип. М. Д. Ломковского, 1910; Grand-Duc Nicolas Mikhailowitch, *L'Empereur Alexandre Ier. Essai d'étude historique*, т. I, St.-Petersbourg: Manufacture des Papiers de L'Etat, 1912, p. 68 n.; M. J. Adomaitis, Mykolas Speranskis, in: *Teisė*, t. 52, 1940, p. 261–276; Marc Raeff, *Michael Speransky. Statesman of imperial Russia 1772–1839*, The Hague: Martinus Nijhoff, 1957.
- 10 Всподданнейшая записка Сперанского 11 июня 1811. По делам финляндским и польским, in: *Сборник Исторических Материалов, извлеченных из архива Собственной Его Императорского Величества канцелярии*, вып. 3, изд. под ред. Николая Дубровина, С.-Петербург 1890, p. 311–312; Две записки М. М. Сперанского по политическим делам, сообщ. Н. Д., in: *Русская Старина*, т. 104, 1900, (ноябрь), p. 429–440. Zob. też Николай Дубровин, Русская жизнь в начале XIX века, in: *Русская Старина*, т. 108, 1901, (ноябрь), p. 256 n.; Janusz Iwaszkiewicz, Litwa w przededniu wielkiej wojny, p. 434 n.; *Idem, Litwa*, p. 18 n., 23 n.; Marian Kukiel, *Wojna 1812 roku*, т. I, Kraków: nakładem Polskiej Akademii Umiejętności, 1937, (reprint Poznań: nakładem Wydawnictwa KURPISZ s. c., 1999), p. 17 n., 86 n.,

Przed wszystkim Sperański postulował natychmiastowe przystąpienie do opracowania planu działań politycznych na wypadek ogłoszenia przez Napoleona restytucji Polski, której załącznikiem było, utworzone w 1807 roku, Księstwo Warszawskie. Jak już wskazałem wyżej, Rosjanie, od jesieni 1806 roku, przez kilka lat próbowali niejako dorywczo, reagując na bieżące wydarzenia polityczne, konstruować, zwłaszcza przy pomocy Adama Jerzego Czartoryskiego, projekty odbudowy Królestwa Polskiego lub Wielkiego Księstwa Litewskiego. Odkąd książę, zrażony nieco dotychczasowym postępowaniem cara, nabierze dystansu do tych koncepcji, głównym i opatrnościowym wręcz partnerem¹¹ Petersburga w tej politycznej grze będzie Michał Kleofas Ogiński¹². To właśnie w kręgu jego bliskich współpracowników, do których należeli: Ksawery Drucki-Lubecki, Ludwik Plater, Kazimierz Plater, Kazimierz Lubomirski, Konstanty Lubomirski, Stefan Grabowski, Tomasz Wawrzecki, Karol Prozor, Adam Sołtan, zrodziły się doniosłe projekty ekonomiczne i polityczne dotyczące guberni zachodnich. W maju 1811 roku Ogiński przedstawił Aleksandrowi I koncepcję administracyjnego wyodrębnienia guberni: wileńskiej, grodzieńskiej, mińskiej, witebskiej, mohylewskiej, podolskiej, wołyńskiej i kijowskiej oraz obwodów białostockiego i tarnopolskiego. W listopadzie tego samego roku poszedł już znacznie dalej, przedkładając carowi projekt ukazu tworzącego Wielkie Księstwo Litewskie, zaś w grudniu zaprezentował obszerny projekt konstytucji tego państwa. Niemal równoległe Ogiński sformułował i przedstawił carowi alternatywne rozwiązanie, którym miało być utworzenie Królestwa Polskiego z konstytucją zbliżoną do tej z roku 1791¹³.

-
- 114 n.; *Idem, Czartoryski a jedność Europy 1770–1861*, przełożył z języka angielskiego Jan Maria Kloczowski, oprac. Mirosław Filipowicz, Lublin: Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, 2008, p. 114 n.; Maurice Paléologue, *Aleksander I. Dziwny car*, tłum. Marta Grabowska, Józef Konopka, Lwów, Warszawa: Książnica-Atlas, b. d., p. 121 n., 138 n., 144 n.; Jerzy Skowronek, *Adam Jerzy Czartoryski*, p. 162 n.; Stanisław Smolka, *Polityka Lubeckiego*, t. II, p. 112 n., 117 n.; Jarosław Czubaty, *Zasada «dwóch sumień»*, p. 406; Dariusz Nawrot, *op. cit.*, p. 53 n., 63 n., 71.
- 11 Jerzy Skowronek, *Adam Jerzy Czartoryski*, p. 326; Stanisław Smolka, *Polityka Lubeckiego*, t. I, p. 93; t. II, p. 99 n.; Władysław Zajewski, Michał Kleofas Ogiński – spór o biografię, in: *Czasy Nowożytnie*, t. 17, 2004, p. 77.
- 12 Zofia Libiszowska, Alina Nowak-Romanowicz, Ogiński Michał Kleofas, *Polski Słownik Biograficzny*, t. XXIII, Wrocław: Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1978, p. 630–636; Andrzej Żalusi, *Michał Kleofas Ogiński. Życie, działalność i twórczość*, Londyn: Polska Fundacja Kulturalna, 2003; Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, *Mykolas Kleopas Oginskis. Politikas, diplomatas, ministras ir jo pasų kolekija*, Vilnius: Lietuvos edukologijos universiteto leidykla, 2013, p. 13 n., 30 n. Ostatnio o epizodach z życia Ogińskiego pisali: Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, Tarp išdavystės ir tarnavimo Respublikai? Mykolas Kleopas Oginskis 1793 m. Gardino seime, in: *Kunigaikščiai Oginskiai Lietuvos istorijoje. Kultūrinės veiklos pėdsakais*, sudarytoja Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2010, p. 125–152; Eduardas Brusokas, Mykolas Kleopas Oginskis 1794 m. sukilimo verpetuose, in: *Kunigaikščiai Oginskiai Lietuvos istorijoje*, p. 153–168.
- 13 Павел Гронский, Проект образования Великого Княжества Литовского при Александре I, Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius (toliau – LMAVB RS), f. 105–124, k. 1–20 (maszynopis z odręcznymi poprawkami); Александр Подвысоцкий, Граф

Oprócz działań w sferze wielkich projektów politycznych, Sperañski postulował podjęcie kroków, które zmierzałyby do pozyskania zaufania szlachty guberni zachodnich do cara i ugruntowania w niej postaw lojalnościowych. W szczególności chodziło o wyrobienie w szlachcie przekonania, że drogą rozsądnego dialogu z rządem można uzyskać liczne koncesje, zwłaszcza natury ekonomicznej. Wydaje się, że w tej sytuacji bardzo ważnym zadaniem, stojącym

Михаил Огинский и его отношения к Императору Александру Павловичу (1807–1815), in: *Русский Архив*, 1873, кн. I, p. 637–710; Николай Дубровин, *op. cit.*, in: *Русская Старина*, т. III, 1902, (август), p. 238 n.; т. III, 1902, (сентябрь), p. 249 n., 458 n.; т. III, 1902, (октябрь), p. 7 n.; Józef Bieliński, *Żywoť ks. Adama Jerzego Czartoryskiego*, т. I, Warszawa: nakładem Gebethnera i Wolffa, 1905, p. 126 n., 129 n.; Janusz Iwaszkiewicz, Litwa w przededniu wielkiej wojny, p. 434 n., 461 n.; Idem, *Litwa*, p. 22 n., 41 n., 332 n.; Bohdan Winiarski, *Ustrój polityczny ziem polskich w XIX wieku*, Poznań: Fiszer i Majewski, 1923, p. 156 n.; Augustinas Janulaitis, *Lietuvos bajorai ir jų seimeliai XIX amž. (1795–1863)*, Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto Teisių fakulteto leidinys, 1936, p. 217 n.; Marian Kukiel, *Wojna 1812*, p. 36 n., 102 n.; Bronius Dundulis, *Napoléon et la Lituanie en 1812*, Paris: Alcan – Presses Universitaires de France, 1940, p. 52 n.; Idem, Projektas atkurti Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę Rusijos imperijos sudėtyje (1811–1812 m.), in: *Lietuvos TSR aukštųjų mokyklų mokslo darbai, Istorija*, т. 13, 1972, з. 1, p. 57–73; Idem, *Lietuva Napoleono agresijos metais (1807–1812)*, Vilnius: Mokslas, 1981, p. 44 n.; Idem, *Napoleono imperijos žlugimas ir Lietuva (1813–1815 m.)*, Vilnius: Mokslas, 1989, p. 62 n.; Jan Zdzitowiecki, *Xiążę-minister Franciszek Xawery Drucki-Lubecki 1778–1846*, Warszawa: S. Arct, 1948, p. 46 n.; Hubert Izdebski, *Litewskie projekty konstytucyjne z lat 1811–1812 i ich wpływ na Konstytucję Królestwa Polskiego*, in: *Czasopismo Prawno-Historyczne*, т. 24, 1972, з. 1, p. 93–136; Stanisław Smolka, *Polityka Lubeckiego*, т. I, p. 93 n.; т. II, p. 101 n., 106 n., 117 n., 120, 122 n., 124 n., 145 n., 158 n., 163 n., 493, 500, 502; Vladas Sirutavičius, Konstituciniai sumanymai Lietuvoje XIX a. pradžioje (1806–1812 m.), in: *Lietuvių Atgimimo istorijos studijos*, т. III, *Lietuvos valstybės idėja (XIX a.–XX a. pradžia)*, red. Egidijus Aleksandravičius, Vilnius, 1991, p. 7–28; Anatol Hryckiewicz, *op. cit.*, p. 110 n.; Dariusz Szpoper, Litewskie koncepcje odbudowy państwowości w sojuszu z Rosją do 1815 roku, in: *Doktryny polityczne i prawne u progu XXI wieku. Wybrane problemy badawcze*, red. Marek Maciejewski i Maciej Marszał, Wrocław: Kolonia, 2002, p. 225–249; Idem, *Pod władzą carów. Ziemia byłego Wielkiego Księstwa Litewskiego w XIX wieku*, in: *Czasy Nowożytne*, т. 16, 2004, p. 243 n.; Idem, Cywilizacyjna i kulturowa rola elit Wielkiego Księstwa Litewskiego w XIX wieku, in: *Gdańskie Studia Prawnne*, т. 15, 2006, p. 246 n.; Tamera Bairašauskaitė, *Lietuvos bajorų savivalda XIX a. pirmojoje pusėje*, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2003, p. 149 n.; Jarosław Czuby, *Zasada «dwoch sumień»*, p. 407 n., 414 n., 439 n., 466, 471; Idem, *Księstwo Warszawskie*, p. 439 n.; Dariusz Nawrot, *op. cit.*, p. 68 n., 83, 98 n.; Jerzy Szczepański, *op. cit.*, p. 104 n.; Andrzej B. Zakrzewski, Idee wskrzeszenia Wielkiego Księstwa Litewskiego w XIX i XX wieku, in: *W kręgu historii i współczesności polskiego prawa. Księga jubileuszowa dedykowana profesorowi Arturowi Korobowiczowi*, red. Wojciech Witkowski, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2008, p. 491 n.; Sławomir Godek, *III Statut litewski w dobie porzeczności*, Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, 2012, p. 63 n.; Paulina Łazor, Aleksander o sprawie polskiej w *Pamiętniku...* księcia Michała Kleofasa Ogińskiego. Przyczynek do genezy Królestwa Polskiego, in: *System polityczny, prawo i konstytucja Królestwa Polskiego 1815–1830. W przededniu dwusetnej rocznicy powstania unii rosyjsko-polskiej*, red. Lech Mażewski, Radzymin: Wydawnictwo von Borowiecky, 2013, p. 58 n.; Adam Bosiacki, Hubert Izdebski, *Konstytucjonalizm rosyjski. Historia i współczesność*, Kraków: Wydawnictwo ARCANA, 2013, p. 41 n.; Giedrė Rutkauskaitė, Mykolas Kleopas Oginskis ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės atkūrimo siekiai, in: *Kunigaikščiai Oginskiai Lietuvos istorijoje*, p. 384–399; Andrzej Andrusiewicz, *Aleksander I. Wielki gracz, car Rosji – król Polski*, Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2015, p. 274.

przez rządem rosyjskim, było umiejętne inspirowanie szlachty do podjęcia dialogu z władzami.

Tymczasem gubernie litewskie rzeczywiście zmagaly się z poważnymi trudnościami ekonomicznymi. Przyczyny tych kłopotów były liczne i różnorodne. Przede wszystkim Litwa ucierpiała poważnie stanowiąc przez kilka lat zaplecze intensywnych operacji militarnych. Istotny wpływ na pogorszenie sytuacji gospodarczej miało również osłabienie handlu morskiego, zbiegostwo chłopów do Księstwa Warszawskiego oraz nieurodzaje¹⁴. Zdesperowana szlachta postanowiła szukać pomocy w Petersburgu, co w istniejącej sytuacji politycznej było akurat na rękę rosyjskim kołom rządowym.

Wydaje się, że ryzyko wystąpienia z postulatami pod adresem rządu podjęła najpierw szlachta wileńska na czele ze swym marszałkiem Kazimierzem Sulistrowskim¹⁵. Wiosną 1810 roku udało się jej uzyskać zgodę cara na wysłanie do stolicy delegacji. Okoliczności związane z powstaniem i działalnością tej delegacji, a więc szczegóły dotyczące sposobu jej wyłonienia, składu personalnego, zakresu mandatu, czy też treści udzielonych instrukcji, nie mówiąc już o przebiegu jej prac w stolicy, nie zostały dotąd przez naukę wyjaśnione. Ta ciekawa kwestia wymaga badań. Fragmentarycznym, ale interesującym źródłem do jej poznania jest „Protokół czynności w St. Petersburgu delegacji szlacheckiej guberni Litte Wileńskiej za marszałkostwa gubernskiego JW. Sulistrowskiego, kawalera orderu S-tej Anny 2-giej klasy w roku 1810 od miesiąca junii”¹⁶, który rzuci na kwestię nieco więcej światła niż wspomnienia Michała Kleofasa Ogińskiego¹⁷.

Ogiński twierdził, że przejeżdżając w końcu maja 1810 roku przez Wilno w drodze powrotnej do kraju z Paryża, zastał tamtejszą szlachtę zgromadzoną i „zatrudnioną projektem przesłania cesarzowi Aleksandrowi zażaleń przeciw udręczeniom wszelkiego rodzaju, jakich doznawano na Litwie”. Inicjatywie szlachty, choć niekonwencjonalnej, a właściwie sprzecznej z obowiązującymi regułami, które nie pozwalały na zwracanie się w sposób bezpośredni do cesarza, nie przeszkadzał „gubernator Litwy, generał Korsakow-Rymski [...] tym bardziej,

14 Janusz Iwaszkiewicz, Litwa w przededniu wielkiej wojny, p. 421 n., 426; Idem, *Litwa*, p. 5 n., 13 n., 329 n., 375 n.; Stanisław Smolka, *Polityka Lubeckiego*, t. I, p. 84 n., 127; Dariusz Nawrot, *op. cit.*, p. 19 n., 65 n.

15 Zob. obszerniej Sławomir Godek, O stanie i potrzebach guberni litewskich, p. 49 n.

16 LMAVB RS, f. 16–210 (kart 40). Rękopis zawiera dziewięć osobnych tekstów napisanych jedną ręką pagina fracta. Większość z nich zamieszczono w dwóch wersjach językowych – po polsku oraz w odpowiadających im francuskich lub rosyjskich tłumaczeniach. Jedynie dwa ostatnie zredagowano w jednej wersji językowej, a mianowicie (kolejno) po rosyjsku i po polsku. Kazimierz Sulistrowski pełnił funkcję wileńskiego marszałka gubernialnego w latach 1809–1813. Tamara Bairašauskaitė, O litewskich marszałkach gubernialnych i powiatowych (do 1863 r.), in: *Przeгляд Wschodni*, t. 4, 1997, z. 2, p. 433.

17 *Pamiętniki Michała Ogińskiego o Polsce i Polakach od roku 1788 aż do końca roku 1815*, t. II, Poznań: nakładem Księgarni Jana Konstantego Żupańskiego, 1870, p. 282 i n.

że żadne z nadużyć, na które się skarżono nie mogło mu być przypisanym¹⁸. Ogiński wspominał dalej, że „Pierwsze osoby spomiędzy szlachty” prosiły go usilnie, aby zechciał „przemówić w ich interesie do Jego Cesarskiej Mości”. Po początkowej odmowie i kolejnych naleganiach, były podskarbi uległ i zgodził się podjąć misji do stolicy pod tym wszakże warunkiem, że instrukcje, które otrzyma będą odnosić się wyłącznie do „przedmiotów pierwszej wagi, tyjących dobra ogólnego prowincji, a nie dotyczących żadnego interesu prywatnego”, oraz że nie będzie zmuszony do przedłużenia swego pobytu w Petersburgu ponad cztery tygodnie. Ponadto po wykonaniu „pierwszych kroków” Ogińskiego zastąpić miał w staraniach nad Nową marszałek Sulistrowski, który miał przybyć wyposażony we wszelkie potrzebne dokumenty służące szczegółowym pracom. Ogiński twierdził, że dotarł do Petersburga 24 czerwca 1810 roku, a już następnego dnia, podczas obiadu u monarchy, wspominał Aleksandrowi o sprawach poleconych mu przez ziomków. Car okazał zainteresowanie i gotowość osobistego zapoznania się z postulatami szlachty, po czym rozkazał, aby Ogiński złożył wprost na jego ręce stosowny memoriał, co stało się 28 czerwca przy okazji kolejnego obiadu i osobnego posłuchania u monarchy. W trakcie tej audiencji władca obiecał „zadowolić wszelkie życzenia mieszkańców Litwy” i polecił złożyć memoriał Sperańskiemu, który miał też otrzymać stosowne rozkazy. Nieco później sekretarz cesarstwa piśmie z 7 lipca 1810 roku zawiadomił Ogińskiego o przychylności monarchy i jego wstępnych decyzjach co do pozytywnego załatwienia postulatów szlacheckich. Otwierała się zatem możliwość pracy nad szczegółami, która miała być domeną Sulistrowskiego. Ogiński z zadowoleniem konstatował: „Nigdy rozporządzenie nie było spieszniej wygotowane i widziałem z zadowoleniem i wdzięcznością, że moje wdanie się na rzecz szlachty litewskiej odniosło zupełny skutek”. Satysfakcja Ogińskiego musiała być tym większa, że na jego odjeźdźnym z Petersburga¹⁹ car zapewnił go o swym ukontentowaniu z faktu, iż szlachta właśnie jego wybrała na „pośrednika i tłumacza swych uczuć”. Co więcej, na znak zaufania oraz łaski, monarcha mianował Ogińskiego „radcą prywatnym i senatorem”. Były podskarbi wspominał, że udany początek misji zrobił duże wrażenie na Litwie, czego wyrazem miał być entuzjazm mieszkańców Wilna, który Ogiński miał okazję oglądać podczas przejazdu przez miasto w drodze do Paryża.

Tymczasem z analizy wspomnianego wyżej „Protokołu czynności” wynika, że 16 czerwca 1810 roku Ogiński wygłosił przed obliczem Aleksandra I kurtuazyjną mowę, w której dziękował za pozwolenie na złożenie „u podnóżka tronu” próśb

18 Wydaje się, że Ogińskiego zawiodła pamięć co do osoby pełniącej w tym czasie funkcję gubernatora, o czym dalej.

19 Paszport na podróż traktem ku granicy państwa przez Rygę i Wilno, wystawiony z datą 28 czerwca 1810 roku, podpisał towarzysz ministra spraw wewnętrznych Osip Piotrowicz Kozodawlew. Zob. Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, *Mykolas Kleopas Ogińskis*, p. 272 n.

szlacheckich, natomiast już następnego dnia (17 czerwca)²⁰ przedstawił monarsze memoriał, w którym w imieniu szlachty wileńskiej prosił o: 1) przeprowadzenie nowej rewizji dusz i ustanowienie proporcjonalnego podatku, 2) zrównanie guberni wileńskiej z innymi guberniami pod względem podatkowym, 3) ulgi w kosztach związanych z dostarczaniem rekrutów, 4) stworzenie możliwości kupowania soli z magazynów rządowych.

„Protokół czynności” rzuca też nieco światła na początki akcji wileńskiej szlachty. Otóż wynika z niego, że zgodę cara na przyjazd do stolicy delegacji przekazano za pośrednictwem Ministerstwa Interesów Wewnętrznych gubernatorowi wojennemu Michaiłowi Ilarionowiczowi Goleniszczew-Kutuzowowi. Urzędowe pismo Ministerstwa w tej sprawie nosiło datę 17 maja 1810 roku. Gubernator poinformował o jego treści szlachtę 1 czerwca, a zatem musiał otrzymać je nieco wcześniej. Jeśli zatem wierzyć narracji Ogińskiego, to wydaje się – choć w braku bliższych danych to tylko wątpliwe przypuszczenie – że pojawił się on w Wilnie w momencie, w którym szlachta z napięciem czekała na wynik swej prośby o zezwolenie na wyłonienie delegacji i wysłanie jej do stolicy. Być może, niepewna skutku, próbowała wykorzystać nadarżającą się okazję i uciec się do protekcji Ogińskiego. Stąd owe uporczywe prośby, aby pisał czy „przemówił” do cara. To właśnie Ogiński miał przetrzeć szlaki w Petersburgu i przygotować grunt do działalności szlacheckich wysłanników. Gdy zaś gubernator obwieścił pozytywną decyzję monarchy i poinformował o zgodzie na przyjazd delegacji, postanowiono nie rezygnować z pośrednictwa Ogińskiego i wyprawić go na jej czele nad Nową. Z „Protokołu czynności” wynika bowiem jednoznacznie, że w czerwcu szlachta za pośrednictwem swego marszałka nałożyła na Ogińskiego obowiązek osobistego złożenia hołdu monarsze oraz przedstawienia mu próśb „tyczących się ogólnej szczęśliwości guberni wileńskiej”.

Niewiele więcej do rozpatrywanej kwestii wnosi krótki komunikat opublikowany w „Kurierze Litewskim” w lipcu 1810 roku. Wynika z niego, że odpowiedź cesarza na zapytanie szlachty litewskiej o możliwość wyjazdu jej delegacji do Petersburga została przekazana „przez towarzysza ministra wewnętrznych interesów do JW. generała od infanterii, litewskiego wojennego gubernatora Michała Goleniszczewa Kutuzowa”. Wspomniany towarzysz ministra – Osip Pietrowicz Kozodawlew informował gubernatora: „O chęci szlachty litewskich guberni wysłania do S. Peterburga deputatów dla złożenia Jego Imperatorskiej Mości najpoddanniejszego dziękczynienia za najwyższe łaski w ciągu wielu lat na te gubernie wylane miałem szczęście przekładać Imperatorowi. J. I. Mość przyjął w prawdziwej cenie ten nowy dowód przywiązania i wierności szlachty litewskiej i

20 Z protokołu wynika niezbicie, że Ogiński złożył carowi prośby guberni 17 czerwca. Nie jest wykluczone, że wspomnianą wyżej kurtuazyjną mowę Ogiński wygłosił tego samego dnia, a tylko jej tekst zawarty w protokole nosi datę 16 czerwca.

rozkazał mnie najwyższym ukazem zgłosić się do JW. Pana ażebyś jej oświadczył Monarsze ukontentowanie. Co do deputatów, przekonany Imperator o wdzięczności i przychylności szlachty litewskiej, uwalnia ich od osobistego przybycia, jednak raczył najwyżzej uważać, że jeżeli deputaci, chcący osobiście stawać przed tronem, mają jakie w dziełach potrzeby, na ten przypadek pozwala na ich przyjazd – o tej Najwyższej woli mam honor oznajmić JW. Panu²¹.

Zabiegi Ogińskiego i jego audyencja u cara musiały odbić się donośnym echem. Za łaskawe przyjęcie senatora dziękował carowi książę Adam Jerzy Czartoryski²². Z „Protokołu czynności” wynika, że 22 czerwca 1810 roku przybył do Petersburga Sulistrowski. Już 29 tegoż miesiąca monarcha udzielił mu audyencji. W połowie lipca postulaty złożone przez Ogińskiego zostały za zgodą cara uzupełnione przez Sulistrowskiego o kolejne punkty. Marszałek gubernialny wychwalał zresztą przy tej okazji łaskawość monarchy i jego pełną troski wolę pochylenia się nad sprawami guberni, oznajmioną tak rychło, ku radości szlachty, za pośrednictwem tajnego konsyliarza i senatora Ogińskiego. Stosowny memoriał Sulistrowskiego trafił do rąk Kozodawlewa 18 lipca, a następnie został zreferowany monarsze i przekazany Sperańskiemu. Wspomniane dodatkowe postulaty dotyczyły: 1) organizacji sądownictwa, 2) procedury wyboru urzędników szlacheckich, 3) problemu zbiegostwa chłopów, 4) uciążliwego dla guberni zakazu wywozu zboża, 5) sposobu prowadzenia rozliczeń podatkowych przez Wileńską Izbę Skarbową.

Misja ostatecznie przyniosła pożądany skutek. Owocem starań były różne ulgi i koncesje, w znacznej części o charakterze ekonomicznym, które gubernia wileńska uzyskała mocą reskryptu dla Kutuzowa z 6 października 1810 roku²³ oraz później wydanych aktów prawnych. Zdobyczą wileńskiej szlachty była przede wszystkim ustawa o rozgraniczeniu dóbr, ale także ulgi w zakresie tzw. powinności rekruckich, zniesienie zakazu wywozu zboża, korekta organizacji szlacheckich zgromadzeń wyborczych oraz zmiany w systemie podatkowym²⁴.

Wydaje się, że rola Ogińskiego w zabiegach prowadzonych w rządowych gabinetach musiała być kluczowa²⁵. To z jego osobą Petersburg wiązał przecież

21 Kurier Litewski nr 54 z 6 lipca 1810 r. Zauważyć wypada, że pismo Kozodawlewa traktuje o guberniach litewskich, a nie tylko jednej guberni.

22 List z 24 lipca 1810 roku z Wilna. Stanisław Smolka, *Polityka Lubeckiego*, t. II, p. 488.

23 Akt opublikował Kurier Litewski nr 83 z 15 października 1810 r. Zob. też Janusz Iwaszkiewicz, *Litwa w przededniu wielkiej wojny*, p. 431, 455; Idem, *Litwa*, p. 22 n., 55; Dariusz Nawrot, *op. cit.*, p. 80 n.

24 Sławomir Godek, *O stanie i potrzebach guberni litewskich*, p. 75 n.

25 Nie oznacza to, że rola Sulistrowskiego była marginalna. W „Mowie JW. stanu konsyliarza, gubernskiego marszałka i kawalera Sulistrowskiego po złożeniu kalkulacji na elekcjach gubernskich urzędników do zgromadzenia szlacheckiego dnia 16 8bra 1811 roku mianiej”, Archiwum Główne Akt Dawnych (Warszawa), Archiwum Radziwiłłów (dalej AGAD AR) II, sygn. 3245 (druk współczesny), Sulistrowski mówił o profitach petersburskiej misji następująco: „przemienione podatki ze srebra na monarsze asygnaty, ustanowiony sąd graniczny, dozwolone wybory po powiatach są skutkiem szczerobliwych i dobroczynnych najjaśniejszego i najlepszego monarchy względów: wszakże prosić o one z mojego należało miejsca. – Wykonałem to gorliwie,

swe polityczne nadzieje i to właśnie on – swego rodzaju dubler Czarторыskiego – miał teraz, wedle rachuby cara, stanowić filar prorosyjskiej orientacji na Litwie. W związku z tym należało okazać mu przychyłność i pozwolić na odniesienie w Petersburgu w miarę spektakularnego sukcesu, aby w ten sposób jeszcze bardziej wzmocnić jego prestiż wśród wileńskiej szlachty i związać ją z polityczną opcją reprezentowaną przez byłego podskarbiego. Na Litwę przenikały wiadomości na temat aktualnego stanu załatwianych nad Nową spraw i szlachta wileńska była poinformowana o ważkiej na tym polu roli Ogińskiego. Wśród dokumentów mieszczących się we wspomnianym „Protokole czynności” znajdujemy, opatrzone datą 8 października 1810 roku, pismo Sulistrowskiego, sporządzone w Petersburgu i zaadresowane: „Zastępującemu litewsko-wileńskiego gubernskiego marszałka J.O.X. Giedroyciowi, marszałkowi wileńskiemu”. Wysłano je więc bez wątplenia do Jana Giedroycia – wileńskiego marszałka powiatowego, który funkcję tę pełnił w latach 1809–1813²⁶. Sulistrowski pisał w nim m.in.: „Wiadomo jest Waszej Książęcej Mości z pisma tajnego sowietnika i senatora, kawalera orderów księcia Michała Ogińskiego w miesiącu julij do niego przesłanego, co przez tegoż księcia Ogińskiego gorliwość w interesach guberni litewskich zrobionym zostało; pozostaje mi jeszcze uwiadomić, co ja od momentu mojego do stolicy przyjazdu skutecznilem”. Prestiż Ogińskiego rósł. Nieco później – w listopadzie 1811 roku – szlachta wileńska za pośrednictwem swych marszałków dziękowała mu listownie za jego działalność na rzecz dobra publicznego i uzyskane dobrodziejstwa, ten zaś nie omieszczał przekazać otrzymanego pisma do wiadomości Aleksandra I, aby tym bardziej zademonstrować świeży dowód ciepłych uczuć szlachty wobec swego monarchy. Wówczas to car odpowiedział słynnym reskryptem z 9 grudnia 1811 roku do Ogińskiego, zredagowanym w języku polskim. W styczniu 1812 roku po raz kolejny fetowano Ogińskiego – tym razem podnosząc jego zasługi podczas sejmiku odbywanego w Grodnie²⁷.

Koncesje udzielone szlachcie wileńskiej zostały zauważone i docenione także w sąsiednim Księstwie Warszawskim. Wyraźne tego echa brzmiały w liście z 11 marca 1811 roku, w którym Adam Jerzy Czarторыski z jednej strony informował cara o braku widoków na przejście elit Księstwa na pozycje antyfrancuskie, ale

świadczy czteromiesięczny mój o własnym koszcie pobyt w stolicy państwa, świadczy rychłą egzekucja tego, co by może bez osobistego znajdowania się dłuższy przeciąg czasu zabrało”. Zob. też Sławomir Godek, O stanie i potrzebach guberni litewskich, p. 79.

26 Tamara Bairašauskaitė, O litewskich marszałkach, p. 434.

27 Reskrypt wydrukowano w Kurierze Litewskim nr 103 z 27 grudnia 1811 r. Kopie carskiego aktu były w obiegu. Zob. „Kopia listu Najjaśniejszego Imperatora Jegomości do JW. senatora hrabiego Michała Ogińskiego w Petersburgu, dn. 9 grudnia 1811 r.”, AGAD, AR II, sygn. 3246. Zob. też *Pamiętniki Michała Ogińskiego o Polsce i Polakach od roku 1788 aż do końca roku 1815*, t. III, Poznań: nakładem Księgarni Jana Konstantego Żupańskiego, 1872, p. 49 n.; Александр Подвысоцкий, *op. cit.*, p. 667 n.; Janusz Iwaskiewicz, Litwa w przededniu wielkiej wojny, p. 443; Idem, *Litwa*, p. 37; Sławomir Godek, O stanie i potrzebach guberni litewskich, p. 74 n., 84 n.

z drugiej sugerował carowi stałą aktywność w dziele urabiania tamtejszej opinii publicznej, w szczególności przez eksponowanie pozytywnych zmian, które zachodzą w guberniach zachodnich. Książe pisał: „Jeśli Wasza Cesarska Mość nie rozpocznie zaczepnych kroków, warto by teraz korzystać z czasu i, że tak się wyrażę, pokokietować nie tylko z mieszkańcami polskich guberni, ale szczególnie z Księstwem Warszawskim [...]. Już tu rozeszła się wieść o łaskawym przyjęciu, jakiego litewscy obywatele doznali niedawno u Waszej Cesarskiej Mości, a to nie pozostanie bez wpływu na cały nastrój umysłów w Księstwie. Silne wrażenie sprawia tu zwłaszcza wszystko, co tyczy się pomyślnego położenia polskich guberni i narodowej ich samoistności”²⁸.

Za przykładem szlachty wileńskiej poszła szlachta grodzieńska, która w połowie sierpnia 1810 roku, zapewne po uzyskaniu wcześniej stosownego pozwolenia, wybrała swoją delegację. Do Petersburga mieli udać się: Michał Grabowski, Ignacy Lachnicki oraz Kazimierz Rdułtowski. Z listu Lachnickiego do księcia Ksawerego Druckiego-Lubeckiego (list z Grodna datowany jest na 30 sierpnia 1810 roku)²⁹ wynika, że los świeżo wyłonionej delegacji był bardzo niepewny. Marszałek guberni grodzieńskiej Ludwik Panczerzyński³⁰ nie tylko nie skontaktował się z wybranymi delegatami, ale zwlekał także z poinformowaniem gubernatora o dokonanym wyborze. Zaniepokojony Lachnicki donosił Lubeckiemu, że część obywateli uważała wręcz, iż elekcja delegatów pozostanie pustym aktem i nie będzie mieć dalszych następstw. W tym samym liście informował Lubeckiego, że miał sposobność wglądu w korespondencję Sulistrowskiego z Michałem Andrzejkowiczem, z której wynikało, że nieobecność delegacji grodzieńskiej w Petersburgu opóźnia tam działalność wileńskiego gubernialnego marszałka. Czas więc naglił.

Tymczasem rezygnacja Grabowskiego z udziału w delegacji spowodowała kolejne komplikacje. Z listów Lachnickiego do Lubeckiego z 9 i 23 września 1810 roku (z Grodna)³¹ wynika, że poważnie liczono się z tym, że delegacja wyjedzie do stolicy dopiero na wiosnę albo nawet w ogóle nie dojdzie do skutku. Dostrzegano konieczność uzupełnienia jej składu przez ponowny wybór kogoś na miejsce Grabowskiego. Konsultowano nawet z gubernatorem wojennym Michailem Ilarionowiczem Goleniszczew-Kutuzowem w Wilnie, jaki pretekst przedstawić w Petersburgu dla uzasadnienia odroczenia, czy nawet zaniechania delegacji, na potrzeby której zresztą nie umiano znaleźć pieniędzy. Impas przerwało dopiero uzupełnienie składu delegacji przez wybór księcia Druckiego-Lubeckiego. Lubecki, piastujący wówczas funkcję marszałka powiatu grodzieńskiego, wyjechał do Petersburga w końcu listopada lub na początku grudnia 1810 roku. Skomplikowane

28 Stanisław Smolka, *Polityka Lubeckiego*, t. II, p. 95 n., 98, 103.

29 Biblioteka XX. Czartoryskich w Krakowie, Rkps. sygn. 13077 (rękopis niepaginowany).

30 Ludwik Panczerzyński pełnił tę funkcję w latach 1809–1815. Zob. Lucjan Szczuka, Marszałkowie szlachty guberni grodzieńskiej, in: *Ateneum Wileńskie*, t. 2, 1924, p. 424.

31 Biblioteka XX. Czartoryskich w Krakowie, Rkps. sygn. 13077.

i nie w pełni jasne okoliczności wyłaniania grodzieńskiej delegacji wymagałyby nieco szerszego omówienia, a przede wszystkim dalszych badań, ale ten szczegółowy wątek nie będzie tu dalej rozwijany³². Zajmijmy się kwestią ważniejszą z punktu widzenia tematyki naszych rozważań.

Ogiński wspominał w swych pamiętnikach, że przybył do Petersburga 9 (21) kwietnia 1811 roku po ośmiu miesiącach nieobecności w tym mieście. Kilka dni później miał okazję jeść obiad w towarzystwie monarchy, któremu następnie podczas długiej rozmowy na temat bieżących wydarzeń politycznych przedstawił wstępną koncepcję administracyjnego wyodrębnienia ośmiu tzw. polskich guberni. Epizod ten miał doniosłe konsekwencje. Odtąd przez kolejne tygodnie Ogiński był częstym gościem monarchy. Były podskarbi wspominał: „Korzystałem z jednego z tych szczęśliwych momentów, aby zawiadomić cesarza, że ksiązę Ksawery Lubecki, deputat ze swej guberni grodzieńskiej, której był marszałkiem, znajduje się od kilku miesięcy w Petersburgu zaopatrzony w instrukcje mieszkańców guberni, nie mogąc uzyskać posłuchania u Jego Cesarskiej Mości, aby Jej udzielił prośby swych mocodawców³³. Ogiński twierdził, że jego wstawiennictwo odniosło natychmiastowy skutek. Oto car miał okazać zdziwienie i niezadowolenie, że nie doniesiono mu dotąd o pobycie Lubeckiego w stolicy, a poza tym oświadczyć, że bez zwłoki wyda stosowne rozkazy, aby grodzieńskiemu delegatowi odpowiedziano szybko i zadowalająco³⁴.

W świetle przytoczonej relacji to rzekomo Ogiński otworzył przed Lubeckim drzwi cesarskiego gabinetu i umożliwił przedstawienie carowi postulatów grodzieńskiej szlachty. Tymczasem wiele wskazuje na to, że relacja Ogińskiego jest niewiarygodna, a wręcz bałamutna³⁴. Zanim odwołamy się do konkretnych źródeł, które każą podejść do niej z dużą rezerwą, przytoczmy jeszcze pogląd znawcy problemu – Stanisława Smolki. Historyk wspominał o istotnym momencie w polityce polskiej Aleksandra I, związanym z przyjazdem Ogińskiego

32 Na okoliczności związane z wyborem delegacji grodzieńskiej, jak również na pewne szczegóły jej działalności nad Newą rzuca nieco światła opracowanie *Rzut oka na historię czynności JW X. Druckiego Lubeckiego jako delegata guberni grodzieńskiej w Petersburgu roku 1811*, które wyszło pewnie spod pióra Lubeckiego. Biblioteka XX. Czartoryskich w Krakowie, Rkps. sygn. 13076, t. I (rękopis niepaginowany). Zob. też Stanisław Smolka, W drodze do Petersburga (z życia Lubeckiego), in: *Przegląd Historyczny*, t. 2, 1906, p. 82 n.; Idem, *Polityka Lubeckiego*, t. I, p. 77, 83 n., 90 n.; t. II, p. 103 n.; Dariusz Nawrot, *op. cit.*, p. 68, 70; Jerzy Szczepański, *op. cit.*, p. 97 n., 103; Sławomir Godek, O stanie i potrzebach guberni litewskich, p. 72 n., 83 n.; Idem, O wyboistej drodze do Petersburga, czyli o trudnych początkach delegacji szlachty grodzieńskiej z 1810 roku (w druku).

33 *Pamiętniki Michała Ogińskiego*, t. III, p. 21 n.

34 W literaturze niejednokrotnie wyrażano wątpliwości co do wiarygodności niektórych fragmentów pamiętników Ogińskiego. Zob. np. Zofia Libiszowska, Misja Ogińskiego w Londynie, in: *Wiek XVIII. Polska i świat. Księga poświęcona Bogusławowi Leśnodorskiemu*, red. naukowy Andrzej Zahorski, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1974, p. 176 n., 192.

do Petersburga w początku kwietnia 1811 roku³⁵. Smolka utrzymywał, że nowiny, jakie z Paryża przywiózł były kościuszkowski insurgent³⁶, organizator Legionów i słynny emigrant, a teraz od dawna już pogodzony z Petersburgiem i obsypany łaskami rosyjski stronnik, utwierdziły cara w przekonaniu, że wojna z Francją jest tylko kwestią czasu. W tych warunkach Ogiński „z przeszłością swoją i z przekonaniem, że Polska niczego nie może się spodziewać po twórcy Księstwa Warszawskiego, wydał się w tej chwili Aleksandrowi opatrznościowym człowiekiem w jego obecnych planach”. Zdaniem Smolki „Lubecki czekał tylko przyjazdu Ogińskiego do Petersburga, żeby pod jego wpływową opiekę oddać powierzone sobie sprawy litewskich guberni, w których poczynił był już wszelkie potrzebne urzędowe kroki. Teraz trzeba było chodzić koło nich; im więcej wpływu miał orędownik, który by się tymi sprawami zajął energicznie, tym lepiej dla nich”. Odtąd Ogiński i Lubecki „przez rok niemal cały byli nierozłączni, z wyjątkiem tylko paru tygodni, które Ogiński na Litwie spędził, w jesieni r. 1811”³⁷.

Dla roztrząsanej tu kwestii ważny w przytoczonej opinii Smolki jest ten szczegół, że Lubecki przed przyjazdem Ogińskiego do Petersburga poczynił już „wszelkie potrzebne urzędowe kroki”. Wydaje się, że sformułowanie to jest zbyt łagodne i nie oddaje dostatecznie jasno rzeczywistego stanu prowadzonych przez Lubeckiego interesów, co nieco dziwi, jeśli się zważy, że Smolka dysponujący bogatymi zasobami archiwum szczuczyńskiego musiał natrafić na materiały jednoznacznie wskazujące na to, że szlachecki wysłannik zdołał dotrzeć przed oblicze monarchy na długo przed pojawieniem się Ogińskiego nad Nową. Świadczy o tym niezbitie zachowana korespondencja, której treść zadaje kłam pamiętnikarskiej relacji Ogińskiego³⁸.

Oto Cyprian Szukiewicz listem do Lubeckiego przesłanym z Wilna, datowanym na 16 lutego 1811 roku, słał księciu gorące życzenia powodzenia w rozpoczętej niedawno misji. Szukiewicz z unізieniem dodawał, że takie same uczucia powinni ku delegatowi kierować wszyscy obywatele oprócz „źle myślących lub zawistnych”. W tym samym piśmie Szukiewicz z satysfakcją informował Lubeckiego, że już od czterech tygodni ma okazję częstego widywania się z jego „familiją”, dzięki czemu uzyskał dostęp do najświeższych nowin z Petersburga. Szukiewicz pisał: „od JW.

35 Smolka twierdził błędnie, że Ogiński przybywał do Petersburga „po trzech z górą latach pobytu za granicą”.

36 Wiesław Majewski, Wyprawa Ogińskiego na Mińszczyznę, in: *Powstanie kościuszkowskie 1794. Dzieje militarne*, t. I, red. naukowa Tadeusz Rawski, Warszawa: Agencja Wydawnicza „Egros”, Wojskowy Instytut Wydawniczy, 1994, p. 382–403.

37 Stanisław Smolka, W drodze, p. 84 n. Zob. też Idem, *Polityka Lubeckiego*, t. I, p. 93 n.

38 Wydaje się, że lakoniczność Smolki była spowodowana jego świadomym wyborem i pewną koniecznością. Historyk skoncentrował się w swych znakomych pracach przede wszystkim na problemie działalności Lubeckiego w dobie istnienia Królestwa Polskiego. Wcześniejszą działalność ministra skarbu Królestwa Smolka tylko zarysował.

starościnej i marszałka Pusłowskiego komunikowane miałem korespondencje księcia, wiem z nich, że ksiączę widziałeś już naszego dobrego monarchę, czytałem pismo ksiączęcia do tronu, wielbiłem w nim moc dowodzeń i jasnego wypracowanego sytuacji naszej wyprowadzenia”³⁹.

Jeśli zatem w połowie lutego Szukiewicz oznajmiał z wyczuwalnym entuzjazmem swoje zadowolenie z faktu, że Lubecki zdążył już stanąć przed monarchą i – jak należy rozumieć – złożyć na jego ręce jakieś pismo w sprawach guberni, to znaczy, że śmiało można przyjąć, że audyencja księcia u cara musiała mieć miejsce najpóźniej w pierwszych dniach lutego i że ksiączę nie czekał bezskutecznie – jak relacjonował Ogiński – do wiosny na otwarcie przed nim drzwi cesarskich pokoi.

Kolejny na to dowód znajdujemy w liście marszałka powiatu słonimskiego Wojciecha Pusłowskiego z 15 lutego 1811 roku do niewiadomego adresata. Wiemy z przytoczonego wyżej pisma Szukiewicza, że Pusłowski był informowany o poczynaniach Lubeckiego nad Newą. Marszałek informował swego korespondenta: „Niedzielną pocztą odebrałem od księcia Lubeckiego tyle, iż papiery złożone w ręku monarchy jeszcze nie oddane ministrowi żadnemu, tym lepiej, bo sam przeczyta”⁴⁰.

Te same wnioski płyną z nieco późniejszej korespondencji Panczerzyńskiego. W liście z Grodna, datowanym na 3 marca 1811 roku, marszałek gubernialny pisał z satysfakcją do Lubeckiego: „Ekspedycję księcia jegomości dobrodzieja pod datą 10 februarii z poczty przeszłej sztafetą z Wilna nadesłanej odebrałem. Prośba podana na konferencji w gabinecie samemu monarsze przez księcia, że jest dotąd w gabinecie i nie oddana żadnemu ministrowi zdaje się być pewną nadzieją, że sam monarcha oną czytać będzie i według najmiłościwszego jego oświadczenia się wejdzie w stan smutny naszej nadgranicznej guberni”⁴¹. Z treści pisma można wnioskować, że Panczerzyński dowiedział się o spotkaniu Lubeckiego z monarchą właśnie z listu księcia datowanego na 10 lutego. Z dużym prawdopodobieństwem można założyć, że Lubecki pisał o tym doniosłym wydarzeniu na gorąco, a zatem audyencja musiała mieć miejsce niewiele wcześniej. Wydaje się, że z tym właśnie wstępnym, ale dobrze rokującym sukcesem związany był tajemniczy entuzjazm przebijający ze słów Stanisława Niemcewicza, który, w liście z 12 lutego 1811 roku, pisał do Lubeckiego: „Winszuję księciu, winszuję współobywatelom moim dobrego zaczęcia interesów, daj Boże, tylko dobrego końca”⁴².

Jeszcze jeden dowód na to, że Lubecki zdołał dostać się przed oblicze cara

39 Biblioteka XX. Czartoryskich w Krakowie, sygn. 13077. Wspomniany Wojciech Pusłowski piastował funkcję słonimskiego marszałka powiatowego w latach 1798–1816. Lucjan Szczuka, *op. cit.*, p. 428. Wzmiankowana starościna to bez wątpienia siostra Lubeckiego – Teresa Scypionowa, której córkę Marysię ksiączę pojął za żonę. Zob. Stanisław Smolka, *Polityka Lubeckiego*, t. I, p. 75.

40 Biblioteka XX. Czartoryskich w Krakowie, Rkps. sygn. 13077.

41 *Ibid.*

42 *Ibid.*

przed przyjazdem Ogińskiego do Petersburga oraz że wielokrotnie był przyjmowany przez przedstawicieli sfer rządowych, znajdujemy w korespondencji Rdułtowskiego. Ten, rozżalony i dotknięty do żywego brakiem współpracy i lekceważeniem go przez księcia, pisał do niego 2 marca 1811 roku, oznajmiając o zamiarze wyjazdu z Petersburga następująco:

„Nie jest już czas ażebym podpisywał prośby, bom ostatnią pocztą uwiadomił JW. marszałka gubernskiego, że od delegacji usunąć się postanowiłem. Przyczyny tego równie dobrze jemu, jak i księżęciu są znajome. Księżę więc sam jeden możesz teraz podpisywać te prośby, które zawczoraj dopiero miałem sobie raz pierwszy komunikowane. Wyjazd mój, który za dni trzy najdalej nastąpi, zostawi księżęciu wolne pole do podania tych próśb, które księżę ma już gotowe i do ułożenia nowych”⁴³.

O kulisach konfliktu Rdułtowskiego z Lubeckim, ale i o stylu działalności księcia nad Newą, dowiadujemy się nieco więcej z listu (kopia) Rdułtowskiego do Panczerzyńskiego z 6 marca 1811 roku (z Petersburga). Rdułtowski pisał:

„Jaśnie wielmożny Mości Dobrodzieju! Pisałem już do JWMPD. przed kilku tygodniami, że księżę marszałek grodzieński niekontent z mojego towarzystwa dobrał sobie inną osobę w pomoc do prowadzenia interesów guberni delegatom powierzonych. Od przyjazdu naszego do Petersburga nie wzywał mnie do rady i przywłaszczając sobie prawo, którego mu obywatele nie dali, układał projekty i pisał prośby bez żadnej ze mną komunikacji. Pomimo to wszystko poświęciłem osobiste nieukontentowanie i miłość własną, aż nadto obrażoną, dobru obywateli. Bywałem u księcia prawie co dzień, spodziewając się zawsze, że ten przypomnieć zechce, że i ja w jednym interesie i z równą mocą do stolicy przybyłem. Ciągłe moje bywanie zmusiło na ostatek księcia, że mi pierwszą prośbę zupełnie już ułożoną pokazał. Bilans przychodu i rozchodu pieniędzy w naszej guberni nie zdał mi się dość akuratnym, ażeby mógł być w prośbie do monarchy podać się mającej umieszczony, prosiłem więc albo o sprostowanie rachunku tak, ażeby w przypadku zarzutów usprawiedliwić go można było, albo o odmienienie prośby, tym bardziej, że ani bilans ten potrzebnym mi się zdawał i że o podatku ziemskich powinności ani słowa w tej prośbie powiedzianym nie było. Po kilkudniowych dysputach księżę JMość został przy swoim zdaniu, czego i spodziewać się można było, bo któżby tak pełen miłości własnej, jak księżę chciał dzieło 6cio tygodniowej pracy przerabiać. Tymczasem nadszedł dzień prezentacji, trzeba było podpisać prośbę, którą księżę i sam ułożył, i odmienić ją w niczym nie chciał. Po odbytych prezentacjach i po podaniu pierwszej prośby, której kopię księżę z obowiązku

43 *Ibid.*

swojego JWMc i Panu dobrodziejowi przesłać już musiał, napisał książkę cztery nowe prośby bez żadnej ze mną komunikacji, to jest o rekrutach, o poszlinach, o ziemskich powinnościach i o wyborze marszałka gubernskiego. Takowe cztery prośby, nic mi o tym nie mówiąc, komunikował JW. ministrowi policji i JW.W. senatorom Łanskiemu i Worcellowi, od których dopiero ja dowiedziałem się, że są nowe prośby, które delegacja grodzieńska ma do podania. Postępowanie takowe księcia, którym nie mnie tylko lecz i obywatelom, którzy mnie delegatem wybrali uchybił, aż nadto to dobrze odkryło mi jego zamiary, postanowiłem więc usunąć się z delegacji, ażeby albo przykrości podobnych nie doświadczać, albo li też robiąc nawzajem przykrości, nie zaszkodzić interesowi całej guberni. Oto są prawdziwe przyczyny, dla których delegację opuścić muszę. Bytność moja w stolicy z takim kolegą, jakim jest książkę musiałaby stać się szkodliwą obywatelom. Jużem odbył pożegnanie u dworu, jużem miał to szczęście być na obiedzie u łaskawego monarchy, dzisiaj bym wyjechał, żeby JW. kanclerz imperium nie kazał mi być na obiedzie we środę. Po tym obiedzie opuszczę natychmiast stolicę, zostawiam księciu JMości ukończenie przez niego jednego zaczętych interesów. Pismo moje jest urzędowe dlatego JWMPD. raczysz nie taić przyczyn mojego wyjazdu z Petersburga, i owszem niech Pan o tym JW.W. marszałków powiatowych uwiadomi, inaczej obywatele mogliby sądzić, że ja dla własnych interesów, albo dla złego przyjęcia w stolicy delegację opuściłem”⁴⁴.

Pancerzyński rzeczywiście opublikował osobliwy protest Rdułtowskiego, a więc szlachta i tą drogą uzyskała pewien zasób wiedzy, nie tylko o tarciach między członkami delegacji, ale i o postępkach w staraniach Lubeckiego w Petersburgu. Z drugiej strony książkę był informowany o opiniach szlachty litewskiej na temat desperackiego kroku Rdułtowskiego. Cyprian Szukiewicz pisał do Lubeckiego z Grodna w liście datowanym na 31 marca 1811 r.: „Pan Rdułtowski, figurant w delegacji dodany książęciu, powróciwszy z Petersburga zaadresował do marszałka gubernskiego list, w którym wyraził, iż on obrany od obywateli delegatem tak dobrze, jak i książkę, nie był przez księcia uważany za takiego, że książkę nie komunikował się z nim, jak z kolegą przeznaczonym”. W tym, pełnym ironii i uszczypliwości w stosunku do niefortunnego delegata, liście znajdujemy także wzmiankę, że: „Rdułtowski odniósł się do marszałka gubernskiego natychmiast po przyjeździe z Petersburga, nie wiem jednak o tym, jak od dwóch dni i to z wiadomości już z powiatu lidzkiego do mnie przyszłej”⁴⁵.

Skoro, według relacji Szukiewicza, w powiatach znano w marcu treść pisma Rdułtowskiego, to siłą rzeczy orientowano się także, że Lubecki zdołał już uzyskać

44 *Ibid.*

45 *Ibid.*

audyencję u cara oraz podjąć kontakty z petersburskimi urzędnikami najwyższego szczebla, na ręce których składał opracowywane przez siebie prośby w poszczególnych sprawach guberni. Niejaki Józef Kamieński pisał do Lubeckiego 10 kwietnia 1811 r. z Grodna: „Rzecz zabawną i dziwną tu zastałem. Panczerzyński, marszałek, ogłosił list Rdułtowskiego. Znalazłem potrzebę kopię onego JWXP. przesłać⁴⁶, a następnie 11 kwietnia 1811 r. z Wołkowyska „Tutejsze umysły znalazłem daleko przyjaźniejsze delegacji. List Rdułtowskiego niewiele tu robi wrażenia⁴⁷.”

Wypada zatem jeszcze raz powtórzyć: jeśli na Litwie już w połowie lutego 1811 roku pewne grono osób wiedziało z relacji samego Lubeckiego, że zdołał on wręczyć osobiście carowi jakiś memoriał w sprawach guberni grodzieńskiej, a po swoistej proklamacji Rdułtowskiego wiedziano o tym w powiatach w marcu, to audyencja księcia u monarchy musiała mieć miejsce najpóźniej w pierwszych dniach lutego, a zatem to nie Ogiński otworzył Lubeckiemu drzwi imperatorskiego gabinetu. Ogińskiego zresztą w tym czasie na pewno nie było w Petersburgu. Przybył do stolicy w kwietniu i tylko w tym elemencie jego relacja, którą przytoczono wyżej jest prawdziwa. Nie brak na to dowodów.

Przed wszystkim zwróćmy uwagę, że datą 25 grudnia 1810 roku (6 stycznia 1811 roku) opatrzony jest paszport dla Ogińskiego na wyjazd do Rosji (przez Frankfurt, Drezno, Warszawę) wystawiony w Paryżu, a podpisany przez posła rosyjskiego przy osobie cesarza Francuzów, księcia Aleksandra Borysowicza Kurakina. Z adnotacji na dokumencie wynika, że 16 lutego 1811 roku Ogiński był we Wrocławiu, 17 lutego jego paszport „widziano w biurze policji w mieście Kempna”, a 25 tegoż miesiąca „wizowano przy wyjeździe z kraju” w Tykocinie⁴⁸. Dalszą marszrutę Ogińskiego odtworzyć można na podstawie korespondencji⁴⁹. I tak, w dniu 17 lutego 1811 roku Panczerzyński pisał z Grodna do Lubeckiego: „JW. senator Ogiński w dniu 15 terażniejszego przejeżdżał przez Grodno z zagranicy do Petersburga, krótko się bawił, tylko zjadł obiad u naszego senatora i tegoż dnia wyjechał do Wilna⁵⁰. Nicco później, we wzmiankowanym już liście z 3 marca 1811 roku, Panczerzyński donosił Lubeckiemu: „JW. Ogiński senator dziś lub jutro miał pewnie z Wilna do Petersburga wyjechać, zapewna, że ten swojej pomocy księciu nie ubliży, ile gdy interesa obu naszych litewskich guberni są wspólne”. Kilkanaście dni później, w datowanym na 21 marca 1811 roku liście z Wilna, Wawrzecki informował Lubeckiego o wyjeździe Ogińskiego z tego miasta do stolicy: „JW. senator już dziś wyjeżdża i na czas więc stanie w stolicy na pomoc gorliwym i

46 *Ibid.* Do listu Kamieńskiego dołączone są kopie: urzędowej dyspozycji Panczerzyńskiego z 29 marca 1811 roku w sprawie ogłoszenia listu Rdułtowskiego oraz tegoż listu Rdułtowskiego z 6 marca 1811 roku.

47 *Ibid.*

48 Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, *Mykolas Kleopas Oginskis*, p. 276 n.

49 Należy tu uwzględnić różnicę czasu wynikającą ze stosowania różnych kalendarzy.

50 Biblioteka XX. Czartoryskich w Krakowie, Rkps. sygn. 13077.

usiłnym, a zawsze obywatelskim staraniom JOWXMści dobrodzieja. Był od nas, szczególnie ode mnie, proszony, lecz dzieląc z nami najwyższy szacunek dla cnót obywatelskich, dla prawdziwie rzadkich przymiotów JOWXMci dobrodzieja z najskłonniejszym sercem wybiera się do pomagania bardzo przykładnym jego usiłowaniami⁵¹.

Z listów Panczerzyńskiego i Wawrzeckiego wynika, że i jednemu, i drugiemu bardzo zależało na wsparciu starań Lubeckiego przez Ogińskiego. Obaj byli przekonani, że senator nie odmówi pomocy. Zapewne nie bez znaczenia dla współpracy Ogińskiego i Lubeckiego była wspomniana przez Panczerzyńskiego zbieżność interesów guberni litewskich, a co za tym idzie także podobieństwo wysuwanych przez nie postulatów⁵², ale – jak można przypuszczać – korespondenci Lubeckiego liczyli pewnie przede wszystkim na pozycję Ogińskiego w Petersburgu i z nią wiązali nadzieje na pozytywny wynik misji grodzieńskiego powiatowego marszałka.

Czy rzeczywiście Ogiński wspierał Lubeckiego w jego petersburskiej misji? Wydaje się, że tak. Jak już wspomniano, Stanisław Smolka podkreślał, że między dwoma Litwinami wytworzyła się bliska więź i to na tyle osobliwa, że łatwo widoczna dla osób postronnych, które widywały obu naszych bohaterów zawsze razem, a właściwie nigdy osobno. Do tej specyficznej nierozłączności przyzwyczajono się w petersburskich gabinetach i salonach tak bardzo, że pojawienie się publicznie jednego bez drugiego odbierano jako coś niezwykłego.

Dowód na bliską współpracę, a nie tylko nierozłączność na towarzyskiej stopie⁵³, znajdujemy w liście Tomasza Wawrzeckiego do Lubeckiego, datowanym na 23 maja 1811 roku (z Wilna). Wawrzecki dziękował w nim księciu za informacje na temat próśb złożonych już „do tronu”, ale także zapewniał, że sam doniósł „senatorowi Ogińskiemu, jak mocną jaśnie oświecony książę jegomość dobrodziej we wszystkich listach swoich oddajesz sprawiedliwość

51 *Ibid.* Ogiński wspominał, że opuścił Paryż 22 stycznia 1811 roku i jechał przez Metz, Moguncję, Erfurt, Drezno, ominął Warszawę i dążył ku Litwie przez Ostrołękę, a następnie stanął w Wilnie na początku lutego. *Pamiętniki Michała Ogińskiego*, t. III, p. 1 n.

52 Князь Ксаверий Дручкой-Любецкий 1777–1846, воспоминания О. А. Пржецлавского, in: *Русская Старина*, t. 21, 1878, (апрель), p. 629 n.; Stanisław Smolka, *Polityka Lubeckiego*, t. I, p. 84 n.; Sławomir Godek, O stanie i potrzebach guberni litewskich, p. 72 n.; Idem, Petersburska misja Franciszka Ksawerego Druckiego-Lubeckiego z 1811 r. a ekonomiczna kondycja guberni grodzieńskiej, in: *Iura et negotia. Księga Jubileuszowa z okazji 15-lecia Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie*, red. naukowa Anna Tarwacka, Warszawa: Wolters Kluwer SA, 2015, p. 50–66.

53 Andrzej Andrusiewicz, *op. cit.*, p. 244 wspominał, że Ogiński prowadził w Petersburgu nadzwyczaj bujne życie towarzyskie i jego kompanem w zabawach stał się „młody szlachcic” Lubecki. Wydaje się, że ocena Andrusiewicza wypadła w tym szczególe powierzchownie i nieco jednostronnie, bowiem autor ten pominął problem prac delegacji szlacheckich w Petersburgu, wzmiankując tylko, że Lubecki przedstawił carowi stan gospodarczy ziem Rzeczypospolitej wcielonych do Rosji.

jego wsparciom i pomocom”⁵⁴. Wynika z tego niezbitcie, że sam Lubecki w korespondencji z Wawrzeckim w superlatywach wypowiadał się o współpracy z Ogińskim. Wydaje się, że nie była to tylko czcza kurtuazja. Smolka nazwał Lubeckiego uczniem Ogińskiego⁵⁵.

Prowadzone przez długie miesiące działania Lubeckiego nad Newą, podobnie jak starania delegatów wileńskich, przyniosły pożądane efekty. Książę, obdarzony we wrześniu 1811 roku rangą rzeczywistego tajnego radcy, ostatecznie triumfował w końcu tego samego roku. Reskrypt carski dla Lubeckiego z 24 grudnia 1811 roku, przedrukowany przez „Kurier Litewski”⁵⁶ i określony na jego łamach jako „arcyważny”, mówił o dokonanych już spełnieniu części postulatów szlachty grodzieńskiej. W szczególności wprowadzono w guberni grodzieńskiej taki sam „porządek sejmików” jak w guberni wileńskiej oraz tę samą ustawę o rozgraniczeniu dóbr, przedłużono „termin wyboru tej szlachty, która nie ma rang oficerskich”, a także pozwolono wnosić podatki za rok 1812 zbożem. Reskrypt dla Lubeckiego zapowiadał także kolejne koncesje, a zwłaszcza oczekiwane zrównanie podatkowe guberni grodzieńskiej z innymi guberniami⁵⁷.

W liście datowanym na 23 grudnia 1811 roku, wysłanym z Wilna, Tomasz Wawrzecki, powiadomiony przez Lubeckiego o przesądzonym już zrównaniu guberni litewskich z innymi guberniami pod względem podatkowym, pisał do księcia, że jeśli stosowny ukaz zostanie ogłoszony i wejdzie w życie, to będzie to zasługą przede wszystkim dwóch osób – Ogińskiego i Lubeckiego, którym „Litwa tę sprawiedliwość winna będzie”⁵⁸.

Źródła drukowane i literatura

Kurier Litewski, nr 54 z 6 lipca 1810 r.

Kurier Litewski, nr 83 z 15 października 1810 r.

Kurier Litewski, nr 103 z 27 grudnia 1811 r.

Kurier Litewski, nr 13 z 14 lutego 1812 r.

Mowa JW. stanu konsyliarza, gubernskiego marszałka i kawalera Sulistrowskiego po złożeniu kalkulacji na elekcjach gubernskich urzędników do zgromadzenia szlacheckiego dnia 16 8bra 1811 roku miana, Archiwum Główne Akt Dawnych (Warszawa), Archiwum Radziwiłłów II, sygn. 32.45 (druk współczesny).

Pamiętniki ks. Adama Czartoryskiego i korespondencja jego z cesarzem Aleksandrem I., z francuskiego wydania przełożył Karol Scipio, t. I, Kraków: Spółka Wydawnicza Polska, 1904; t. II, Kraków: Spółka Wydawnicza, 1905.

54 Biblioteka XX. Czartoryskich w Krakowie, Rkps. sygn. 13077.

55 Stanisław Smolka, W drodze, p. 93; Idem, *Polityka Lubeckiego*, t. I, p. 469.

56 Kurier Litewski nr 13 z 14 lutego 1812 r.

57 Janusz Iwaszkiewicz, *Litwa*, p. 55, 186 n., 377 n., 381, 384 n.; Stanisław Smolka, *Polityka Lubeckiego*, t. I, p. 90 n., 103 n., 118, 322 n., 457 n.; t. II, p. 110 n., 158 n.; Sławomir Godek, O stanie i potrzebach guberni litewskich, p. 73 n., 83 n.

58 Biblioteka XX. Czartoryskich w Krakowie, Rkps. sygn. 13077.

- Pamiętniki Michała Ogińskiego o Polsce i Polakach od roku 1788 aż do końca roku 1815*, t. II, Poznań: nakładem Księgarni Jana Konstantego Żupańskiego, 1870.
- Pamiętniki Michała Ogińskiego o Polsce i Polakach od roku 1788 aż do końca roku 1815*, t. III, Poznań: nakładem Księgarni Jana Konstantego Żupańskiego, 1872.
- Беседы и частная переписка между Императором Александром I и Кн. Адамом Чарторижским опубликованныя князем Ладиславом Чарторижским (1801–1823)*, перев. с фран. С. Явленской, Москва: Книгоиздательство „СФИНКС”, 1912.
- Всеподданнейшая записка Сперанского 11 июня 1811. По делам финляндским и польским, in: *Сборник Исторических Материалов, извлеченных из архива Собственной Его Императорскаго Величества канцелярии*, вып. 3, изд. под ред. Николая Дубровина, С.-Петербург 1890, p. 311–312.
- Две записки М. М. Сперанского по политическим делам, сообщ. Н. Д., in: *Русская Старина*, т. 104, 1900, (ноябрь), p. 429–440.
- Император Александр Павлович и князь Адам Чарторыжский, in: *Русский Архив*, 1871, p. 697–945.
- Князь Ксаверий Дручхой-Любецкий 1777–1846, воспоминания О. А. Пржецавского, in: *Русская Старина*, т. 21, 1878, (апрель), p. 625–648.
- Adomaitis M. J., Mykolas Speranskis, in: *Tėisė*, t. 52, 1940, p. 261–276.
- Andrusiewicz Andrzej, *Aleksander I. Wielki gracz, car Rosji – król Polski*, Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2015.
- Askenazy Szymon, *Napoleon a Polska*, t. III, *Bonaparte a Legiony*, Warszawa, Kraków: Towarzystwo Wydawnicze w Warszawie, 1919, (reprint Poznań: Wydawnictwo KURPISZ S. A., 2006).
- Bairašauskaitė Tamara, *Lietuvos bajorų savivalda XIX a. pirmojoje pusėje*, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2003.
- Bairašauskaitė Tamara, O litewskich marszałkach gubernialnych i powiatowych (do 1863 r.), in: *Przegląd Wschodni*, t. 4, 1997, z. 2, p. 427–441.
- Bieliński Józef, *Żywot ks. Adama Jerzego Czartoryskiego*, t. I, Warszawa: nakładem Gebethnera i Wolffa, 1905.
- Bosiacki Adam, Izdebski Hubert, *Konstytucjonalizm rosyjski. Historia i współczesność*, Kraków: Wydawnictwo ARCANA, 2013.
- Brusokas Eduardas, Mykolas Kleopas Oginskis 1794 m. sukilimo verpetuose, in: *Kunigaikščiai Oginskiai Lietuvos istorijoje. Kultūrinės veiklos pėdsakais*, sudarytoja Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2010, p. 153–168.
- Czubaty Jarosław, „Dlaczego nie z Napoleonem”, czyli przegląd argumentów i motywów działania polskich przeciwników Cesarza, in: *Księstwo Warszawskie w historii i tradycji napoleońskiej (1807–2007)*, red. Katarzyna Bucholc-Srogosz i Maciej Trąbski, Częstochowa: Wydawnictwo im. Stanisława Podobińskiego Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie, 2008, p. 29–38.
- Czubaty Jarosław, *Księstwo Warszawskie (1807–1815)*, Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 2011.
- Czubaty Jarosław, *Zasada «dwóch sumień»*. Normy postępowania i granice kompromisu politycznego Polaków w sytuacjach wyboru (1795–1815), Warszawa: Wydawnictwo Neriton, 2005.
- Dundulis Bronius, *Lietuva Napoleono agresijos metais (1807–1812)*, Vilnius: Mokslas, 1981.
- Dundulis Bronius, *Napoléon et la Lituanie en 1812*, Paris: Alcan – Presses Universitaires de France, 1940.
- Dundulis Bronius, *Napoleono imperijos žlugimas ir Lietuva (1813–1815 m.)*, Vilnius: Mokslas, 1989.
- Dundulis Bronius, Projektas atkurti Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę Rusijos imperijos sudėtyje (1811–1812 m.), in: *Lietuvos TSR aukštųjų mokyklų mokslo darbai, Istorija*, t. 13, 1972, z. 1, p. 57–73.
- Goclon Jacek Arkadiusz, „Polska na królu pruskim zdobyta”. Ustrój, administracja i sądownictwo doby Komisji Rządzącej w 1807 roku, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2002.
- Godek Sławomir, *III Statut litewski w dobie porozbiorowej*, Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, 2012.
- Godek Sławomir, O stanie i potrzebach guberni litewskich w roku 1810 w świetle protokołów czynności delegacji szlacheckiej w Petersburgu, in: *Zeszyty Prawnicze*, t. 14, 2014, z. 3, p. 37–86.

- Godek Sławomir, O wyboistej drodze do Petersburga, czyli o trudnych początkach delegacji szlachty grodzieńskiej z 1810 roku (w druku).
- Godek Sławomir, Petersburska misja Franciszka Ksawerego Druckiego-Lubeckiego z 1811 r. a ekonomiczna kondycja guberni grodzieńskiej, in: *Lura et negotia. Księga Jubileuszowa z okazji 15-lecia Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie*, red. naukowa Anna Tarwacka, Warszawa: Wolters Kluwer SA, 2015, p. 50–66.
- Handelsman Marceli, *Adam Czartoryski*, t. I, Warszawa: nakł. Towarzystwa Naukowego Warszawskiego: z zasiłku Prezydium Rady Ministrów i Wydziału Nauki Ministerstwa Oświaty, 1948.
- Handelsman Marceli, *Księżę Adam Czartoryski*, Warszawa: [s. n.], 1938 (osobna odbitka z *Przeglądu Współczesnego*).
- Handelsman Marceli, Nastroje społeczeństwa w r. 1807., in: *Pomiędzy Prusami a Rosją. Studia historyczne*, seria 3, Warszawa: E. Wende i S-ka, 1922, p. 1–41.
- Hryckiewicz Anatol, Plany odrodzenia Wielkiego Księstwa Litewskiego na początku XIX wieku, in: *Ziemie północne Rzeczypospolitej polsko-litewskiej w dobie rozbiorowej 1772–1815. Materiały z konferencji międzynarodowej odbytej w dniach 11–14 maja 1995 r. w Toruniu*, red. Marian Biskup, Warszawa, Toruń: Upowszechnianie Nauki – Oświata „UN-O” sp. z o. o., 1996, p. 108–114.
- Iwaskiewicz Janusz, Litwa w przededniu wielkiej wojny 1812 r., in: *Biblioteka Warszawska*, t. 4, 1906, p. 417–465 (osobna odbitka).
- Iwaskiewicz Janusz, *Litwa w roku 1812*, Kraków, Warszawa: Druk W. L. Anczyca i Spółki, 1912.
- Izdebski Hubert, *Litewskie projekty konstytucyjne z lat 1811–1812 i ich wpływ na Konstytucję Królestwa Polskiego*, in: *Czasopismo Prawno-Historyczne*, t. 24, 1972, z. 1, p. 93–136.
- Janulaitis Augustinas, *Lietuvos bajorai ir jų seimeliai XIX amž. (1795–1863)*, Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto Teisų fakulteto leidinys, 1936.
- Kukiel Marian, *Czartoryski a jedność Europy 1770–1861*, przełożył z języka angielskiego Jan Maria Kloczowski, oprac. Mirosław Filipowicz, Lublin: Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, 2008.
- Kukiel Marian, *Księżę Adam*, Warszawa: Wydawnictwo PAVO, 1993.
- Kukiel Marian, *Wojna 1812 roku*, t. I, Kraków: nakładem Polskiej Akademii Umiejętności, 1937, (reprint Poznań: nakładem Wydawnictwa KURPI SZ s. c., 1999).
- Libiszowska Zofia, Misja Ogińskiego w Londynie, in: *Wiek XVIII. Polska i świat. Księga poświęcona Bogusławowi Leśnodorskiemu*, red. naukowy Andrzej Zahorski, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1974, p. 177–193.
- Libiszowska Zofia, Nowak-Romanowicz Alina, Ogiński Michał Kleofas, in: *Polski Słownik Biograficzny*, t. XXIII, Wrocław: Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1978, p. 630–636.
- Łazor Paulina, Aleksander o sprawie polskiej w *Pamiętniku...* księcia Michała Kleofasa Ogińskiego. Przyczynek do genezy Królestwa Polskiego, in: *System polityczny, prawo i konstytucja Królestwa Polskiego 1815–1830. W przededniu dwusetnej rocznicy powstania unii rosyjsko-polskiej*, red. Lech Mażewski, Radzymin: Wydawnictwo von Borowiecky, 2013, p. 53–65.
- Majewski Wiesław, Wyprawa Ogińskiego na Mińszczyznę, in: *Powstanie kościuszkowskie 1794. Dzieje militarne*, t. I, red. naukowa Tadeusz Rawski, Warszawa: Agencja Wydawnicza „Egros”, Wojskowy Instytut Wydawniczy, 1994, p. 382–403.
- Nawrot Dariusz, *Litwa i Napoleon w 1812 roku*, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2008.
- Nicolas Mikhailowitch, Grand-Duc, *L'Empereur Alexandre Ier. Essai d'étude historique*, t. I, St.-Petersbourg: Manufacture des Papiers de L'Etat, 1912.
- Paléologue Maurice, *Aleksander I. Dziwny car*, tłum. Marta Grabowska, Józef Konopka, Lwów, Warszawa: Książnica-Atlas, b. d.
- Pawłowski Bronisław, *Historia wojny polsko-austriackiej 1809 roku*, Oświęcim: Napoleon V, 2015.
- Przywecka-Samecka Maria, *Tomasz Wawrzecki (1753–1816)*, Wrocław: Tart, 1993.
- Raeff Marc, *Michael Speransky. Statesman of imperial Russia 1772–1839*, The Hague: Martinus Nijhoff, 1957.
- Rutkauskaitė Giedrė, Mykolas Kleopas Oginskis ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės atkūrimo siekiai, in: *Kunigaikščiai Oginskiai Lietuvos istorijoje. Kultūrinis veiklos pėdsakais*, sudarytoja Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2010, p. 384–399.

- Sirutavičius Vladas, Konstituciniai sumanymai Lietuvoje XIX a. pradžioje (1806–1812 m.), in: *Lietuvių Atgimimo istorijos studijos*, t. III: *Lietuvos valstybės idėja (XIX a. – XX a. pradžia)*, red. Egidijus Aleksandravičius, Vilnius 1991, p. 7–28.
- Skowronek Jerzy, *Adam Jerzy Czartoryski 1770–1861*, Warszawa: Wydawnictwo „Wiedza Powszechna”, 1994.
- Skowronek Jerzy, *Antynapoleońskie koncepcje Czartoryskiego*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1969.
- Smolka Stanisław, *Polityka Lubeckiego przed powstaniem listopadowym*, t. I–II, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1983.
- Smolka Stanisław, W drodze do Petersburga (z życia Lubeckiego), in: *Przegląd Historyczny*, t. 2, 1906, p. 77–107.
- Srogosz Tadeusz, Stosunek społeczeństwa polskiego do Wielkiej Armii w latach 1806–1807, in: *Księstwo Warszawskie w historii i tradycji napoleońskiej (1807–2007)*, red. Katarzyna Bucholc-Srogosz i Maciej Trąbski, Częstochowa: Wydawnictwo im. Stanisława Podobińskiego Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie, 2008, p. 105–116.
- Szczepeński Jerzy, *Książę Ksawery Drucki-Lubecki (1778–1846)*, Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2008.
- Szczuka Lucjan, Marszałkowie szlachty guberni grodzieńskiej, in: *Ateneum Wileńskie*, t. 2, 1924, p. 423–429.
- Szpoper Dariusz, Cywilizacyjna i kulturowa rola elit Wielkiego Księstwa Litewskiego w XIX wieku, *Gdańskie Studia Prawnicze*, t. 15, 2006, p. 243–256.
- Szpoper Dariusz, Litewskie koncepcje odbudowy państwowości w sojuszu z Rosją do 1815 roku, in: *Doktryny polityczne i prawne u progu XXI wieku. Wybrane problemy badawcze*, red. Marek Maciejewski i Maciej Marszał, Wrocław: Kolonia, 2002, p. 225–249.
- Szpoper Dariusz, *Pod władzą carów. Ziemia byłego Wielkiego Księstwa Litewskiego w XIX wieku*, in: *Czasy Nowożytne*, t. 16, 2004, p. 241–255.
- Szyndler Bartłomiej, Napoleon a sprawa polska w pamiętnym roku 1812, in: *Księstwo Warszawskie w historii i tradycji napoleońskiej (1807–2007)*, red. Katarzyna Bucholc-Srogosz i Maciej Trąbski, Częstochowa: Wydawnictwo im. Stanisława Podobińskiego Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie, 2008, p. 39–47.
- Šmigelskytė-Stukienė Ramunė, *Mykolas Kleopas Oginskis. Politikas, diplomatas, ministras ir jo pasų kolekcija*, Vilnius: Lietuvos edukologijos universiteto leidykla, 2013.
- Šmigelskytė-Stukienė Ramunė, Tarp išdavystės ir tarnavimo Respublikai? Mykolas Kleopas Oginskis 1793 m. Gardino seime, in: *Kunigaiškščiai Oginskiai Lietuvos istorijoje. Kultūrinės veiklos pėdsakais*, sudarytoja Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2010, p. 125–152.
- Tokarz Waclaw, *Ostatnie lata Hugona Kolltątaja (1794–1812)*, t. I, Kraków: Akademia Umiejętności, 1905.
- Winiarski Bohdan, *Ustrój polityczny ziem polskich w XIX wieku*, Poznań: Fiszer i Majewski, 1923.
- Zajewski Władysław, Michał Kleofas Ogiński – spór o biografie, in: *Czasy Nowożytne*, t. 17, 2004, p. 73–78.
- Zakrzewski Andrzej B., Idee wskrzeszenia Wielkiego Księstwa Litewskiego w XIX i XX wieku, in: *W kręgu historii i współczesności polskiego prawa. Księga jubileuszowa dedykowana profesorowi Arturowi Korobowiczowi*, red. Wojciech Witkowski, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2008, p. 491–499.
- Zaluski Andrzej, *Michał Kleofas Ogiński. Życie, działalność i twórczość*, Londyn: Polska Fundacja Kulturalna, 2003.
- Zawadzki Waclaw Hubert, Prince Adam Czartoryski and Napoleonic France, 1801–1805: a study in political attitudes, in: *The Historical Journal*, t. 18, 1975, z. 2, p. 245–277 (osobna odbitka).
- Zawadzki Waclaw Hubert, Sprawa polska w Tyłży (1807), in: *Białostockie Teki Historyczne*, t. 5, 2007, p. 75–89.
- Zdzitowiecki Jan, *Książę-minister Franciszek Xawery Drucki-Lubecki 1778–1846*, Warszawa: S. Arct, 1948.
- Вандадь Альберт, *Наполеон и Александр I. Франко-русский союз во время первой империи*, т. II, *Второй брак Наполеона. Упадок союза*, перевод В. Шиловой, С. Петербург: Издание товарищества „ЗНАНИЕ”, 1911.

- Вандаль Альберт, *Наполеон и Александр I. Франко-русский союз во время первой империи*, т. III, *Разрыв франко-русского союза*, перевод В. Шиловой, С. Петербург: Издание товарищества „ЗНАНИЕ”, 1913.
- Дмитриев Федор Михайлович, Сперанский и его государственная деятельность, in: *Русский Архив*, 1868, p. 1527–1655.
- Дубровин Николай, Русская жизнь в начале XIX века, in: *Русская Старина*, т. 108, 1901, (ноябрь), p. 241–264; т. 109, 1902, (январь), p. 5–33; т. 109, 1902, (февраль), p. 229–255; т. 111, 1902, (июль), p. 5–30; т. 111, 1902, (август), p. 225–247; т. 111, 1902, (сентябрь), p. 249–471; т. 112, 1902, (октябрь), p. 5–33.
- Корнилов Иван Петрович, *Князь Адам Чарторыйский*, Москва: Унив. Типография, 1896, p. 3–53 (отдельный оттиск из журнала *Русское Обозрение*).
- Корф Модест Андреевич, *Жизнь графа Сперанского*, т. I–II, Санктпетербург: изд. Императорской Публичной Библиотеки, 1861.
- Новаковский Владимир, *Биографические очерки*, т. IV, Михаил Михайлович Сперанский, Санктпетербург 1863.
- Погодин Михаил Петрович, *Сперанский*, in: *Русский Архив*, 1871, p. 1097–1252.
- Подвысоцкий Александр, Граф Михаил Огинский и его отношения к Императору Александру Павловичу (1807–1815), in: *Русский Архив*, 1873, кн. 1, p. 637–710.
- Романович-Славатинский Александр, Государственная деятельность гр. М. М. Сперанского, in: *Отечественныя записки*, пг 4, 1873, (апрель), p. 171–199.
- Уманец Федор Михайлович, Александр I и русская партия в Польше, in: *Исторический Вестник*, т. 14, 1883, p. 5–47.
- Уманец Федор Михайлович, *Александр и Сперанский. Историческая монография*, С. Петербург: [s. n.] Тип. М. Д. Ломковского, 1910.
- Фатеев Аркадий Николаевич, *М. М. Сперанский (1809–1909). Биографический очерк*, Харьков: Типография „Печатное Дело”, 1910.
- Фатеев Аркадий Николаевич, *Сперанский и его время*, Москва: Издательство „Феория”, 2012.

SŁAWOMIR GODEK – doktor habilitowany, profesor Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, kierownik Katedry Historii Ustroju i Prawa w Polsce. Zakres badań naukowych – wpływ prawa rzymskiego na prawo przedrozbiorowej Rzeczypospolitej; dzieje prawa litewskiego; historia Statutów litewskich; porozbiorowe dzieje III Statutu litewskiego; dzieje adwokatury w Polsce.

E-mail s.godek@uksw.edu.pl

KELETAS PASTABŲ APIE MYKOLO KLEOPO OGINSKIO VAIDMENĮ LIETUVOS BAJORŲ DELEGACIJOS VEIKLOJE 1810–1811 METAIS

SŁAWOMIR GODEK

Kardinolo Stefano Wyszyńskio universitetas

Vis stipriau nuo 1810 m. juntamas susidūrimo su Napoleonu neišvengiamumas ir su tuo susijęs rimtas pavojus, kad Rusijos imperijos Vakarų provincijose prasidės sukilimas, privertė imperijos valdžią peržiūrėti savo ligtolinę politiką Lietuvos gubernijų atžvilgiu. Šis naujas požiūris, atsižvelgiant į Michailo Michailovičiaus Speranskio pasiūlymus, greta kitų priemonių turėjo pasireikšti ir ekonominių koncesijų suteikimu Lietuvai. Pirmi šių koncesijų paprašė Vilniaus bajorai, kurių delegacijai, vadovaujamai Kazimiero Sulistrovskio, pavyko gauti nuolaidų, patvirtintų 1810 m. spalio 6 d. caro aktu. Šiek tiek vėliau panašių pastangų ėmėsi Gardino bajorai. Jų delegacijai vadovavo Ksaveras Druckis-Liubeckis. Abi šias delegacijas globojo Sankt Peterburge įtakingas prorusiškos grupuotės Lietuvoje lyderis Mykolas Kleopas Oginskis, daug prisidėjęs prie Vilniaus ir Gardino bajorų delegacijų keliamų reikalavimų sėkmės. Tačiau tai nepaneigia fakto, kad M. K. Oginskio prisiminimuose klaidingai aprašyta K. Druckio-Liubeckio misijos Sankt Peterburge pradžia. Įvairių asmenų korespondencijoje ir kituose šaltiniuose nurodyta, kad, kitaip nei papasakojo M. K. Oginskis, jog neva jo tiesioginis įsikišimas atvėrė K. Druckiui-Liubeckiui monarcho kabineto duris, Gardino bajorų pasiuntiniui pavyko savarankiškai gauti audienciją pas Aleksandrą I ir pradėti bendradarbiauti su Rusijos pareigūnais.

Reikšminiai žodžiai: Lietuvos bajorų delegacijos Sankt Peterburge, Mykolas Kleopas Oginskis, Ksaveras Druckis-Liubeckis.